

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Den empatiska bilderboken

En kvalitativ studie om framställningen av

empati i bilderböcker för barn

Marielle Robertsson
Anna Nord

Kandidatuppsats (SOPB63)
HT 2023
Handledare: Nataliya Thell

Abstract

Authors: Marielle Robertsson & Anna Nord

Title: The empathic picture book

Supervisor: Nataliya Thell

Assessor: Carina Tigervall

This study aimed to examine how empathy is portrayed in picture books for children of age 3-6. A total of 18 library books were analyzed using a qualitative content analysis, which consisted of a compilation of image and text analysis. By applying a psychological, social psychological and communicative perspective on the empirical material, several aspects of empathy expressions were made visible. Our results indicate that empathy can be portrayed through implicit and explicit thought processes, and dialogue and helping actions between book characters. Illustrations displayed the characters' facial expressions, emotions and body language, while texts explained characters' thoughts and feelings about other characters. In some of the picturebooks we found that empathy was implied, but the depiction was unclear or left out. Since the research behind this study indicates the importance of empathic development in children, we found this recurring deficiency to be unfortunate. However, the clear depictions of empathy, which were found in several picturebooks, indicate that perspective taking, understanding of other people and concern for others are themes which can be discovered in picturebooks. The question regarding to what extent children can develop empathy through these picture books, would be an interesting subject for future research.

Keywords: empathy, picture book, symbolic interactionism, perspective taking

Förord

Först och främst vill vi tacka vår handledare Nataliya Thell för god vägledning, tydlig och givande återkoppling samt uppmuntrande ord.

Vi vill även tacka förlagen och illustratörerna för tillåtelse att använda bilder från böckerna i uppsatsen.

Slutligen tackar vi varandra för ett gott samarbete som präglats av öppen kommunikation, uppmuntran och ömsesidigt ansvarstagande.

Innehållsförteckning

Inledning och problemformulering.....	6
Syfte och frågeställningar.....	8
Kunskapsläget och sökning av litteratur.....	8
Barns socioemotionella utveckling.....	9
Empati hos barn.....	10
Barnlitteratur och bilderboken.....	12
Empati i bilderböcker.....	13
Kunskapslucka.....	14
Metod och metodologiska överväganden.....	14
Urval.....	16
Bearbetning och analys.....	17
Tillförlitlighet.....	19
Forskningsetiska överväganden.....	21
Arbetsfördelning.....	21
Teoretiska perspektiv och teoretisk översikt.....	22
Teoretisk översikt.....	22
Symboliskt interaktionistiskt perspektiv på empati.....	23
Psykologiskt perspektiv på empati.....	24
Kommunikativt perspektiv på bilderboken.....	26
Analys och analysöversikt.....	28
Hur uttrycks empati hos en enskild karaktär?.....	29
Empatisk explicit tankeprocess.....	29
Empatisk implicit tankeprocess.....	32
Uteblivet empatiskt uttryck hos en enskild karaktär.....	34
Hur uttrycks empati mellan karaktärer?.....	36
Empati i verbal dialog mellan karaktärer.....	36
Empati som hjälpanhandling.....	40
Uteblivet empatiskt uttryck mellan karaktärer.....	42
Hur uppmanar bokens innehåll läsaren till perspektivtagande?.....	44
Som avslutande frågeställning på berättelsen.....	44
Empati eller anpassningsstrategi?.....	46

Slutdiskussion.....	48
Referenslista.....	50
Vårt urval av bilderböcker.....	54

Inledning

Problemformulering

Empati är av betydelse för hur en människa interagerar och hennes mellanmänniska relationer (Einhorn 2013). Att förstå sin medmänniska är av vikt för att stötta, samarbeta och hantera konflikter på ett lämpligt sätt. En förutsättning för att utveckla empati är förmågan till perspektivtagande, vilket innebär att kunna bortse från det egna perspektivet och föreställa sig verkligheten såsom den ter sig för andra (Bohlin 2013). Denna förmåga utvecklas redan i 4-5 års ålder när barn börjar kunna leva sig in i andra personers tankevärld och börjar förstå att det kan finnas olika verklighetsuppfattningar (Hwang & Nilsson 2011; Nikolajeva 2017). Om ett barn har nedsatt empatisk förmåga kan det leda till emotionella svårigheter, svårigheter i samspelet med andra barn, aggressivt beteende och önskan efter dominans i sociala relationer med jämnåriga (Nathania et al. 2020; Van Hazebroek, Olthof & Goossens 2017). Dessutom visar barn med hög risk för kriminellt beteende lägre nivåer av empati när de tittar på känslomässiga klipp i förhållande till smärta och rädsla, jämfört med barn utan förhöjd risk för att utveckla kriminellt beteende (Van Zonneveld et al. 2017).

Ett sätt för barn att få nya erfarenheter, möta nya karaktärer och ta del av främmande världar är via skönlitterära barnböcker (Nikolajeva 2017). Barnlitteratur används i hög grad för socialiserande syften och möjliggör för barnet att utforska olika relationer, situationer och känslor, men utan de risker som verkliga upplevelser kan innebära. Det finns flertalet barnböcker skrivna av socionomer som arbetar eller tidigare arbetat som kuratorer på sjukhus och skola, inom rättspsykiatrisk vård och som familjeterapeuter (Boktugg 2022; Karolinska 2021; ORU 2023; Sahlgrenskaliv 2023; Sveriges radio 2011). Dessa böcker riktar sig mot barn i förskoleålder och handlar bland annat om känslor och sorg, hur det är att växa upp med en förälder som har somatisk sjukdom, hur det är att ha en person i familjen som har blodsmitta, hur det är att ha en förälder som sitter i fängelse samt hur det är för barn att uppleva när en förälder får cancer och vad sjukdomen innebär. Det finns också en barnbok som är översatt från engelska och framtagen som en del av regeringsuppdraget *Trauma på kartan* (Familjehemmet 2020). Denna bok fokuserar på traumasymtom och används i behandling, men beskrivs också kunna användas i familjehem för att syskon eller andra barn ska få ökad förståelse. Dessa böcker har flera syften: underlätta för professionella att samtala

med barn om svåra ämnen med boken som utgångspunkt, ge barnet ökad kunskap och förståelse för det den upplever, eller det en familjemedlem går igenom, samt underlätta för barn att sätta ord på tankar och känslor. Forskning tyder på att det är viktigt att föräldrar och barn samtalar om innehållet i boken, då detta kan gynna barns språkliga, sociala och emotionella utveckling (Rose et al. 2017; Wirth et al. 2020). Rose et al. (2017) menar att prata om innehållet vid högläsning är gynnsamt för barns utveckling av språket och att språket i sin tur underlättar anpassningen till sociala normer och moraliskt beteende som barnet kan ha lärt sig under högläsningen. Att det finns bilder i boken kan också skapa ett mer aktivt samspel mellan den som läser och barnet (Habiliteringen 2023). Ett av socialtjänstens mål, vilket nämns i socialtjänstlagen 5 kapitlet 1§, är att främja god utveckling hos barn och förebygga ogynnsam utveckling (SFS 2001:453). Då barnböcker kan användas som utgångspunkt i professionellas samtal med barn, i familjehem och för att skapa ett aktivt samspel mellan föräldrar och barn samt gynna barns utveckling, anser vi att barnböcker är relevant för socialt arbete. Dessutom kan bristande empatisk förmåga påverka barns utveckling eftersom det kan leda till svårigheter i samspelet med jämnåriga och kan relateras till social problematik, som exempelvis kriminalitet (Nathania et al. 2020; Van Hazebroek, Olthof & Goossens 2017), vilket även gör ämnet empati relevant för socialt arbete.

Bilderbokens unika konstform, som varvar bilder med text, ger bredare och djupare förståelse än text och bild var för sig och kan lyfta fram olika emotionella dimensioner (Daly 2021; Nikolajeva 2000; Svensson 2020). Forskning tyder på att barn har lättare att känna igen känslor vid kombinationen bild och text, jämfört med att endast titta på bilder eller att få texten uppläst (Iordanou & Mattock 2022). Bilderböcker kan uppmuntra till perspektivtagande genom att visa hur karaktärernas handlingar har sitt ursprung i avsikter och känslomässiga tillstånd, samt hur ett känslomässigt tillstånd kan involvera flera känslor (Svensson 2020). Genom bilder på karaktärernas ansiktsuttryck och gester, användning av symboler och färg samt metaforer i text kan böcker uppmuntra läsaren att förstå vad karaktärerna känner inför situationer och andra karaktärer (Daly 2021).

Eftersom bilderboken är ett mångsidigt verktyg och empati är ett område värt att undersöka vill vi i denna studie kombinera dessa två områden. Med hjälp av ett psykologiskt och socialpsykologiskt perspektiv på empati samt ett kommunikativt perspektiv på bilderböcker kommer vi att analysera hur empati framställs i svenska, skönlitterära bilderböcker.

Syfte

Vårt syfte är att undersöka hur empati framställs i svenska skönlitterära bilderböcker riktade till barn i åldern 3-6 år.

Frågeställningar

Hur uttrycks empati hos enskilda karaktärer?

Hur uttrycks empati i interaktion mellan karaktärer?

Vilka mediala verktyg används för att skildra empati?

Hur uppmanar bokens innehåll läsaren till perspektivtagande?

Kunskapsläget

Sökning av litteratur

Vi vill i kommande avsnitt lyfta fram vår studie i sitt sammanhang och presenterar därför artiklar och böcker relaterade till barn, empati och bilderböcker. En redogörelse för empati som begrepp, samt vilket perspektiv på empati som vi utgår från i studien, finns i avsnittet om teori. I jakten på forskning har vi främst utgått från LubSearch och använt oss av filtren “peer reviewed” och “academic journals”. På så sätt avgränsas sökresultaten till att endast visa vedertagen och granskad forskning, men som vi själva sedan betraktat kritiskt. För att sälla bland tillgängliga artiklar har vi använt relevanta sökord för vår studie, exempelvis ‘empathy’, ‘picture book’, ‘lack of empathy’, ‘aggression empathy’, ‘picture book children’ och ‘picture book analysis’. I vår avgränsning har vi uteslutit forskning som relaterar empati till olika diagnoser, som autism och psykopati, eftersom vi undersökt empati på ett mer generellt sätt. Vi har även exkluderat forskning om hur bilderböcker kan bidra till positiv utveckling på andra områden, exempelvis matematik och läskunnighet. Artiklar som studerar barnböcker utifrån genus, etnicitet, funktionsnedsättningar etcetera, har också uteslutits då vi valt att undersöka empati mellan karaktärer utan att fokusera på dessa aspekter. Forskningsartiklarna som presenteras nedan har godkänts av oss båda efter att vi ställt dem mot vårt syfte. Utöver forskningsartiklar har vi valt ett antal böcker att hänvisa till i kunskapsläget. Böckerna är

uttagna efter kriteriet att det är forskare inom området för empati, barns utveckling eller litteraturvetenskap som skrivit texterna.

Barns socioemotionella utveckling

Den tidigare forskning vi tagit del av berör barns utveckling relaterat till böcker, barns empatiska utveckling, och studier av innehållet i böcker. Kunskapsläget inleds med att beskriva barns socioemotionella utveckling relaterat till barnböcker, för att sedan beskriva barns empatiska utveckling och avslutas med forskning om hur empati framställs i bilderböcker. De förmågor som nämns i delen om socioemotionell utveckling, nämns även i andra studier relaterade till empati (Einhorn 2013; Nathania et al. 2020; Van Hazebroek, Olthof & Goossens 2017). Wirth et al. (2020) har undersökt hur föräldrars högläsning för barn och dess interaktion sinsemellan under högläsningen kan påverka barns socioemotionella utveckling. Resultatet av studien indikerar inget samband mellan endast högläsning och barns socioemotionella utveckling, utan föräldrar behöver samtala med barnen om bokens innehåll för att barns socioemotionella utveckling ska gynnas av högläsningen. I detta samtal utvecklas barns språkliga förmåga, vilket i sin tur kan gynna den socioemotionella utvecklingen. En liknande studie har gjorts av Rose et al. (2017) som studerat sambandet mellan barns språkliga förmåga, hur föräldrar pratar med barn om bokens innehåll vid högläsning, samt barns socioemotionella utveckling. De sociala förmågor som undersökts i studien är samarbetsförmåga och emotionell självreglering. Resultatet av studien visar att föräldrar som tidigt samtalar med barn om innehållet i böcker vid högläsning är viktigare än högläsningen i sig, för barnets utveckling av förmågan att samarbeta och reglera aggressivitet. Rose et al. (2017) menar att samtala om böckers innehåll gynnar språkutveckling hos barn, vilket i sin tur underlättar barnets förståelse för sociala normer och moraliskt beteende som de kan ha lärt sig under läsningen. Studien visade också att barns språkliga förmåga hade större betydelse än högläsning i sig, för barns förmåga till emotionell självreglering i ålder 3-8 år. Både Rose et al. (2017) och Wirth et al. (2020) resonerar utifrån att språket kan vara en förutsättning för att det ska finnas ett samband mellan högläsning och barns socioemotionella utveckling.

Empati hos barn

Vid beskrivning av empati som förmåga delas empati upp i två former, vilka är kognitiv och affektiv empati (Bohlin 2013). Kognitiv empati är att förstå andra människors känslor och tankar genom att se verkligheten ur deras perspektiv och affektiv empati innebär att dela den andra personens känslor. Dessa former av empati kan samspela eftersom förståelsen för hur en person känner och tänker bidrar till att kunna känna samma känsla, men det är också möjligt att ha kognitiv empati utan att ha affektiv empati. I en studie mättes kognitiv och affektiv empati samt social uppmärksamhet hos barn i åldern 8-12 år, där barn med hög risk för kriminalitet jämfördes med en kontrollgrupp utan specifik risk för kriminalitet (Van Zonneveld et al. 2017). Deltagarna tittade på videoklipp med både neutralt och emotionellt innehåll medan fysiska aspekter som puls och hudkonduktans mättes. Hudkonduktans innebär mätning av ström genom huden och är en indikator på kroppslig aktivering och stressnivå, vilket kan säga något om affektiv empati. För att mäta kognitiv empati fick deltagarna svara på frågor efter varje videoklipp. Social uppmärksamhet mättes bland annat med Eye-tracking som kartlade hur ögonen rörde sig i relation till videoklippen. I jämförelse med kontrollgruppen visade gruppen med hög risk för kriminalitet nedsatt affektiv empati när de tittade på videoklipp med känslomässigt innehåll i förhållande till smärta och rädsla, men de visade samma nivåer av affektiv empati som kontrollgruppen i förhållande till glädje. Gällande kognitiv empati och social uppmärksamhet fanns inga skillnader mellan grupperna. En annan studie på området om barn och empati har undersökt sambandet mellan empati och prosocialt beteende, relationer med jämnåriga samt känslomässiga problem hos grundskolebarn i Indonesien (Nathania et al. 2020). Prosocialt beteende innebär ett beteende som gynnar andra personer, till exempel hjälpsamhet. I studien fick 620 föräldrar svara på olika frågeformulär gällande sina barn i åldern 4-14 år. Formulären är standardiserade verktyg för att mäta empatisk förmåga, emotionella problem, relationer med jämnåriga och prosocialt beteende. Den empatiska förmågan ställdes i relation till övriga faktorer, vilket indikerade hur relationen såg ut mellan dem. Forskarna fann ett signifikant samband mellan graden av empati och emotionella problem, samt mellan empatisk förmåga och relationsproblem med jämnåriga. Empati sågs däremot inte ha ett signifikant samband med prosocialt beteende. Relationsproblem och bristande empatisk förmåga nämns även i en studie av Van Hazebroek, Olthof och Goossens (2017). De har undersökt hur empati, sociala mål och aggressivitet relaterade till varandra hos 550 barn mellan 11-14 år. Forskarna kom fram till att bristande

empatisk förmåga, tillsammans med en önskan om dominans och status i relation till jämnåriga, kan leda till ökad aggressivitet hos barn.

En förutsättning för att barn ska utveckla empati är förmågan till mentalisering (Hwang & Nilsson 2011). Denna förmåga innebär att kunna leva sig in i andra personers tankar, upplevelser och känslor oberoende av den egna uppfattningen (Nikolajeva 2017). Spädbarn kan uttrycka och regera på grundkänslor som glädje, ilska, sorg samt rädsla och efter hand som barnet utvecklas kan det också förstå känslor inriktade mot andra människor, som svartsjuka och skuld (Hwang & Nilsson 2011). Vid cirka ett år blir barnet uppmärksam på andra personers känsloreaktioner och vid 18 månaders ålder börjar barn förstå att människor har avsikter med sina handlingar. Runt tre års ålder utvecklas förståelsen att det finns en koppling mellan andra personers tankar och handlingar, men barnet inser inte att beteendet grundar sig på individens uppfattning och tolkning av verkligheten. I 4-5 års ålder förstår barn att andra personer kan ha en annan uppfattning av verkligheten och barnet kan leva sig in i den andra människans tankevärld. Denna förmåga fortsätter sedan att kontinuerligt utvecklas upp i tonåren (Hwang & Nilsson 2011; Nikolajeva 2017). Innan barn har fullt utvecklad mentaliseringsförmåga använder de självprojektion, vilket innebär att de bedömer händelser utifrån sitt eget perspektiv (Nikolajeva 2017). Om barnet läser en bok där karaktären upplever något som barnet själv varit med om blir barnets reaktion "jag vet hur karaktären känner för jag har själv upplevt det", vilket Nikolajeva beskriver som identifikation- barnet identifierar sig med det karaktären upplever. Detta begränsar barnet till att tolka karaktärens upplevelse utifrån sina egna erfarenheter, känslor och upplevelser. Barnet kan tillskriva karaktären sina egna erfarenheter utan att detta stämmer med bokens innehåll. Böcker som däremot beskriver erfarenheter, människor och världar på ett sätt som barnet inte är van vid utmanar barnet i att frångå sitt eget perspektiv och öva på att objektivt förstå karaktärens perspektiv. Att möta karaktärer som är fula, otrevliga, monsterliknande eller kriminella gör att barnet övar på att distansera sig från sig själv. När barnet kan distansera sig själv från karaktären möjliggörs förmågan till perspektivtagande och att känna empati. Att förstå, vara intresserad av och respektera andra människors världsuppfattning, utan att dela eller fördöma denna, är en värdefull social färdighet.

Barnlitteratur och bilderboken

Maria Nikolajeva (2017), professor i litteraturvetenskap med fokus på barnlitteratur, skriver att skönlitterär barnlitteratur har, i högre grad än facklitteratur, använts i socialiserande och undervisande syften. Barnlitteratur är viktig för utbildning, då den är bland de första kulturföreteelser barn möter, och för att fostra unga medborgare. Likt vuxenlitteratur kan barnlitteratur spegla verkligheten direkt eller indirekt och har möjlighet att påverka vår fantasi eftersom den tilltalar våra känslor. Genom barnböcker kan barn nå världar som inte är möjliga att nå på andra sätt. Tolkningar av skönlitterär text görs utifrån läsarens tidigare erfarenheter och erfarenheter från läsningen används sedan i verkligheten. Lena Kåreland (2013), professor emeritus i litteraturvetenskap med fokus på barnlitteratur, skriver att små barn behöver hjälp med att orientera sig i tillvaron och därför fokuserar många bilderböcker på att beskriva verkligheten. Böcker kan göra människor mer etiskt medvetna och ge kunskap genom erfarenheter och verkligheter vi inte annars får tillgång till.

Nikolajeva (2000) skriver att bilderboken är en unik konstform som kommunicerar både verbalt och visuellt. Bildens funktion är att beskriva, medan ordet syftar till att berätta. Berättelsen kan börja redan på omslaget och fortsätta till baksidan av boken. Även bokens titel kan ge betydande information om relationen mellan karaktärer och bokens berättelse. Både Nikolajeva (2017) och Kåreland (2013) anser att bilderboken bygger på en samverkan mellan text och bild och att detta samspel skapar en större upplevelse av berättelsen. Dessutom möjliggör samspelet en bredare och djupare förståelse. Text och bild kan fylla ut varandras luckor och läsaren behöver sätta ihop dessa delar för att förstå sammanhanget. Text och bild kan berätta samma historia, olika delar av historien utan att komplettera varandra eller olika delar som kompletterar varandra (Nikolajeva 2000). En studie som undersökt betydelsen av text och bild i förhållande till igenkänning av starka känslor har gjorts på bilderboken *Where the Wild Things Are* (Iordanou & Mattock 2022). 66 förskolebarn och 60 föräldrar deltog i studien. Det som undersöktes var hur barnen och föräldrarna kunde känna igen känslor i boken på tre olika sätt: när de fick den uppläst för sig, när de tittade på bilderna och texten var övertäckt samt när de fick titta på bilderna samtidigt som texten lästes upp. Efter varje test fick deltagarna svara på känslorelaterade frågor om boken. Resultatet visade att barnen hade lättast att känna igen känslor när de fick titta på bilderna samtidigt som texten lästes upp. I jämförelse mellan endast bilder eller uppläsning hade barnen lättare för bilderna.

Ilkska var en känsla som barnen dock hade svårare att identifiera jämfört med ledsamhet och glädje.

Empati i bilderböcker

Karaktärer i barnböcker kan användas som bärare av positiva egenskaper och bli förebilder för yngre läsare i deras socialiseringsprocess (Nikolajeva 2017). Genom text kan läsaren ta del av karaktärens upplevelser, tankar och känslor. Gestaltningen av en karaktärs tankar och känslor kan skildras genom citerad monolog, inre monolog eller berättad monolog. En bok möjliggör för barn att sätta ihop bokstäver till ord, ord till meningar och meningar till känslomässiga, sociala och etiska färdigheter. En studie relaterad till denna utveckling av sociala och etiska färdigheter har gjorts av Olle Widhe (2022), professor i litteraturvetenskap. Widhe analyserar tre böcker för att undersöka hur samspelet mellan bild, text och bok används för att kommunicera med och engagera läsaren. Analysen fokuserar på handling och konflikt och resultatet visar att konflikter bjuder in till känslor, engagemang, avståndstagande och empati. Konflikter kan också visa på förändrade relationer. De orättvisor och motgångar karaktärerna drabbas av upprör läsaren och ger läsaren möjlighet att förhålla sig till känslomässiga konflikter på ett nytt sätt i det verkliga livet. Hur karaktärerna hanterar konflikter kan uppmana läsaren till självreflektion och inlevelse, som i sin tur stimulerar etiska övervägande. Skildringen av konflikter och dess lösningar hjälper läsaren att se världen i ett särskilt ljus och möjliggör en ökad förståelse för både sig själv och omvärlden.

Egenskaper som visdom eller tapperhet beskrivs effektivt i text, medan karaktärens ansiktsuttryck, poser och gester kan avspegla attityder och enklare känslor som ilska, rädsla och lycka (Nikolajeva 2000). Ord fungerar bäst för att skildra motivationer, övertygelser eller komplexa känslor, men för att återge karaktärens inre liv kan visuella associationer, symbolspråk, former och färger skildra det som skulle kräva flera sidor att beskriva i ord. Ett exempel på en studie av dessa aspekter är Dalys (2021) forskning om hur flerspråkiga barns upplevelser, och ett empatiskt förhållningssätt gentemot dem, synliggörs i barnböcker. Daly har analyserat både text och bild i fem olika bilderböcker. I resultatet framgår att de olika böckerna använder sig i varierande utsträckning av bild respektive text för att antyda empati och att kombinationen text och bild ger insikt om karaktärens känslor. Empati förmedlas i bilder som visar ansiktsuttryck, gester och kroppsspråk samt genom färger och symboler. I

text används bland annat metaforer för att antyda empati. Berättelsen kan möjliggöra för läsaren att förstå hur karaktären känner, hur den känner inför andra karaktärer samt hur den känner inför situationer.

När det handlar om utveckling av empati anses bilderboken vara ett verktyg med stor potential (Nikolajeva 2018). Några av anledningarna är att det skapas ett känslomässigt engagemang genom både text och bild samt att ordens betydelse förstärks i bild. Svensson (2020) har undersökt känslouttryck i två svenska bilderböcker med hjälp av en multimodal diskursanalys, vilket innebär analys av både bild och text. Resultatet av studien visar bland annat hur de två böckerna fokuserar på karaktärernas känslor och hur dessa förändras över tid i berättelsen, vilket framgår i både text och bild. Den känslomässiga dimensionen i böckerna anses kunna utmana läsaren genom exempelvis symbolik och olika kombinationer av känslor som är närvarande samtidigt. En framträdande del av boken visar känslor och stämning genom bilder. Böckerna kan uppmuntra till perspektivtagande genom att visa på hur karaktärernas handlingar har sitt ursprung i avsikter och känslomässiga tillstånd samt hur ett känslomässigt tillstånd kan involvera flera känslor.

Kunskapslucka

Vi har hittat många liknande studier av bilderböcker där exempelvis döden, genus, sorg och migration studeras (se Hope 2008; Netz & Kuzar 2020; Wiseman 2013). Däremot har våra sökningar fått fram få artiklar som analyserar empati i barnböcker och inga av dem är gjorda i Sverige. Detta skulle kunna bero på att vi använt oss av otillräckliga sökord eller att alla studier inte finns tillgängliga i databasen LubSearch. Vi drar ändå slutsatsen att detta ämne studerats i liten utsträckning och att vår undersökning därmed kan bidra med ny kunskap. Svensson (2020) och Daly (2021) hävdar att empati i barnböcker behöver utforskas mer.

Metod

Metodologiska överväganden

En kvalitativ studie fokuserar på att analysera det sociala livet utifrån mening och ord för att få förståelse för den kontext som beteenden eller värderingar beskrivs i, till skillnad från

kvantitativ forskning som analyserar det sociala livet utifrån siffror och beteenden för att sedan kunna generalisera till en större population (Bryman 2018). Detta gör att kvalitativ forskning ger ett större och detaljerat material, medan kvantitativa undersökningar genererar handfast och entydig data. Att materialet genererar mycket detaljer underlättar för forskaren att förstå och beskriva fenomenet i sin kontext. I denna studie vill vi undersöka hur empati framställs i ord samt bild och vilken betydelse empati har i ett visst sammanhang, nämligen bilderböcker. Vi strävar inte efter att generalisera till bilderböcker i stort utan vill gå på djupet i beskrivningarna i ett fåtal böcker, vilket gör att kvalitativ ansats passar vår studie. Kvalitativ forskning fokuserar på att beskriva begränsade delar av det sociala livet, jämfört med kvantitativ forskning som främst studerar storskaliga sociala trender eller samband mellan variabler (ibid.). Vi vill undersöka en begränsad del av det sociala livet, hur empati beskrivs i barnböcker, och strävar inte efter att leta samband mellan olika variabler i böckerna, var den kvalitativa metoden passar vår undersökning. Kvalitativ forskning har ingen förutbestämd hypotes som testas under studiens gång som kvantitativ forskning har, utan teoretiska formuleringar genereras efter hand via de data som samlas in (ibid.). På grund av detta beskrivs arbetsprocessen i kvalitativ forskning som ostrukturerad, jämfört med i kvantitativ forskning där arbetsprocessen har en tydlig struktur. Den ostrukturerade arbetsprocessen ger forskaren en möjlighet att få en bredare bild av det som studeras och se aspekter av det sociala livet som forskaren inte tänkt på i studiens inledande fas. I analysen vill vi vara öppna för hur empati synliggörs på olika sätt i både text och bild, för att kunna anpassa våra frågeställningar under arbetets gång, vilket passar in på vårt val av kvalitativ ansats.

En kritik mot kvalitativ forskning är att den är subjektiv och att resultaten bygger på forskarens uppfattning om vad som är viktigt och betydelsefullt (Bryman 2018). Den ostrukturerade arbetsgången där frågeställningarna formuleras efter hand gör också att läsaren får begränsad information om varför forskaren har valt ett tema eller område före ett annat. Detta ostrukturerade arbetssätt innebär också att en kvalitativ undersökning är svår att replikera. Forskaren observerar, registrerar och riktar in sig på det hen tycker är intressant utifrån egna intressen, vilket ytterligare försvårar att replikera studien. Kvalitativ forskning kritiseras också för svårigheten att generalisera resultatet, men detta är inte heller syftet med kvalitativ forskning. Denna typ av forskning ska generaliseras i förhållande till teori och inte till statistik. Ytterligare en kritik mot kvalitativ forskning är att den inte anses vara tillräckligt transparent i hur urvalet gjorts, hur analysarbetet utförts eller hur forskaren dragit sina

slutsatser. Vi har detta i åtanke under studiens gång och diskuterar det utförligt i avsnittet om tillförlitlighet.

Urval

I vår studie utgår vi från ett målstyrt urval, vilket innebär att urvalet görs utifrån syftet med studien och att analysenheterna väljs efter kriterier som gör det möjligt att besvara frågeställningarna (Bryman 2018). Av de målstyrda urvalsmetoder som finns har vi valt kriteriestyrt urval, vilket innebär att forskaren väljer ut de analysenheter som uppfyller specifika kriterier. Sammantaget grundar sig våra urvalskriterier på tillgänglighet, relevans för socialt arbete samt betydelsen av socialisering och utveckling i tidig ålder. Dessa kriterier utvecklas i kommande stycken.

De böcker vi använder i studien har vi lånat på Helsingborgs stadsbibliotek eftersom detta bibliotek är mest lämpat sett till geografisk tillgänglighet och tiden vi haft att genomföra studien. Att biblioteket ligger i vår hemort underlättar snabba besök vid behov av att stämma av utbudet eller att låna fler böcker. Vi väljer böcker från ett bibliotek för att böckerna ska vara tillgängliga för alla oavsett ekonomi. Kåreland (2013) menar att möjligheten att köpa böcker kan ses som en klassfråga då föräldrar från medelklassen, jämfört med andra grupper i samhället, oftare köper böcker till barn och barnbarn. Detta relaterar till socialtjänstlagens mål om jämlikhet i levnadsvillkor (jämför 1 kapitlet, 1§). Skönlitterära böcker används i högre grad i socialiserande syften än faktaböcker (Nikolajeva 2017) och är anledningen till valet av denna typ av bok. För att kunna tolka materialet ordagrant, utan att översätta och riskera feltolkningar, har vi endast valt böcker skrivna på svenska. Detta underlättar att kunna återge materialet på ett korrekt sätt. Valet av bilderböcker gjordes utifrån bilderbokens unika konstform, där samspelet mellan bild och text ger läsaren möjlighet till en djupare och bredare tolkning av det som beskrivs (ibid.). I förhållande till urvalskriterium är denna typ av bok lämplig att använda. Att materialet genererar mycket detaljer är också relevant i förhållande till vårt val av kvalitativ ansats.

På biblioteket gick vi igenom alla bilderböcker, cirka 200 st, som är riktade mot barn i åldern 0-6 år, då biblioteket inte gör en tydligare uppdelning av böckerna åldersmässigt. Vi har sökt upp böckerna vi lånat på nätet för att se vilken ålder de riktar sig mot och försäkrat oss om att

målgruppen varit 3-6 år. Det är i detta åldersspann, specifikt mellan 3-4 års ålder, som empati börjar utvecklas (Hwang & Nilsson 2011). Böckerna valdes också utifrån att de fanns tillgängliga på biblioteket, skulle kunna ge svar på våra frågeställningar, innehålla minst två karaktärer för att möjliggöra interaktion och empati samt att känslor var närvarande i berättelsen. Eftersom empati är en förutsättning för att hantera konflikter på ett konstruktivt sätt och samarbeta (Einhorn 2013), var detta också en aspekt vi hade i åtanke vid valet av böcker. Utifrån våra kriterier lånade vi 19 böcker, men efter påbörjad bearbetning (se kommande avsnitt) uteslöts en av dem. I referenslistan listas vårt urval av bilderböcker under en separat rubrik.

Bearbetning och analys

Efter att vi gjort vårt urval på biblioteket och lånat totalt 19 böcker, av 200 stycken möjliga, påbörjade vi bearbetning och analys. Ett första steg var att gå igenom alla bilderböcker vi lånat och försäkra oss om att de uppfyllde kriterierna vi ställt upp. En av de 19 böckerna riktade sig till åldern 6-9 år, vilket inte stämde med vårt kriterium för ålder, och boken uteslöts. Övriga 18 böcker ansåg vi uppfylla alla kriterier. Som insamlingsmetod av datamaterial valde vi innehållsanalys i form av kombinerad bild- och textanalys. Anledningen till metodvalet var att vi ville analysera hur empati synliggörs i ett material som barn har tillgång till och som kan påverka deras förståelse av empati. Materialet, det vill säga bilderboken, innehåller både text och bild, vilket gjorde det lämpligt att analysera dessa två medier. Texter kan påverka människor genom att forma deras värderingar och föreställningar om hur något är eller borde vara och påverka hur individer framställs enskilt eller i förhållande till andra individer (Boréus 2022). Det finns en kommunikativ aspekt i texter som innebär att texten förmedlar budskap till läsaren och som läsaren blir en del av genom att den tolkar innehållet. Hur empati framställs i text och bild kan påverka hur barnen som tar del av boken, uppfattar empati och hur förståelse för andra människors inre värld kan ta sig uttryck. Visuell metodik syftar till att lyfta fram hur bilden förmedlar information genom färg, form och estetik, och användningen av visuellt material ska vara relevant i förhållande till forskningsfrågorna (Bryman 2018; Sverrisson 2022). I förhållande till våra forskningsfrågor är både text - och bildanalys relevant, då budskap i bilderböcker förmedlas både genom bild och text.

Kvalitativ innehållsanalys fokuserar på att tolka innehållet i texter för att koda, kategorisera och tematisera materialet (Isaksson 2021). Tolkningar kan göras av textens manifesta och latent innehåll. Det manifesta är vad som uttrycks och sägs i text, medan det latent innehåll är det underliggande budskapet. Kvalitativ innehållsanalys kan delas in i konventionell analys, som främst bygger på induktiv ansats, och riktad analys, som bygger på deduktiv ansats. Riktad innehållsanalys analyserar materialet utifrån tidigare forskning och teori, vilket innebär att forskaren på förhand har bestämt vad den ska analysera. I vår studie har vi utgått från de teoretiska ramverk vi bestämt innan undersökningen och därmed använt oss av en riktad innehållsanalys. Vi har tagit inspiration av hur Isaksson (2021) beskriver sitt forskningsprojekt där riktad kvalitativ innehållsanalys användes som metod i textanalys. Isaksson nämner fyra viktiga begrepp: *meningsenhet*, *kod*, *kategori* och *tema*. En meningsenhet är meningsbärande delar av texten. Dessa meningar är relevanta för studiens frågeställningar och kan bestå av ord, meningar eller stycken av en text som hör ihop genom sammanhang och innehåll. Kod är en etikett som kortfattat beskriver innehållet av en meningsenhet. Kategori är ett kluster av koder med liknande innehåll som skapas utifrån likheter och skillnader i materialet. Kategorierna fokuserar på den manifesta textnivån. Teman tolkas utifrån en latent textnivå och beskriver textens underliggande betydelser som framträder i kategorierna. Utifrån dessa begrepp har följande steg, de tre första enskilt och resterande gemensamt, utgjort vår analysmodell:

1. Läs igenom och få en känsla för materialet
2. Hitta meningsbärande delar av texten
3. Koda meningsenheterna
4. Jämför hur vi kodat texten
5. Dela in koder i kategorier
6. Skapa teman av kodningen

För att kunna fånga in meningsenheter från bilderna och inte bara texten, har vi under det andra steget i ovan nämnda analysmodell, tagit inspiration från Gustaf Cavallius analyschema (Cavallius 1977). Denna analysmodell analyserar bilden, texten, bilden i förhållande till texten, och bilden i förhållande till bokens helhet. Eftersom det finns ett samspel mellan bild och text i bilderboken anser vi att denna analys varit passande för vår studie. Analysen fångar även upp helheten i boken, vilket vi också varit intresserade av att undersöka. Analysmodellen för bilder som vi använt har utgjorts av följande steg:

1. Bildens visuella uppbyggnad. Vilka färger finns? Hur beskrivs människorna i färg och hur står de i förhållande till varandra? Vilka stämnings- eller känslolägen präglar bilderna? Hur många karaktärer? Är karaktären i rörelse? Var är karaktären placerad på uppslaget och i förhållande till andra karaktärer? Vilka kontraster, riktningar, former och proportioner finns?
2. Bildens associativa aspekter. Vad föreställer bilden och vilka tankar/upplevelser är knutna till detta? Inträffar några förändringar hos karaktärerna eller i deras relationer?
3. Samspelet mellan text och bild. Vad berättar texten respektive bilden? Är det möjligt att tolka bildens budskap på olika sätt om hänsyn tas respektive inte tas till texten?
4. Vad säger bilden i förhållande till bokens helhet?

Sammanfattningsvis har vi, från både text och bild, tagit ut meningsenheter, skapat kategorier och delat in i teman. Därefter har vi applicerat olika teoretiska perspektiv på dessa teman och gjort kopplingar till den tidigare forskning som tagits upp under kunskapsläget.

Tillförlitlighet

I studier med kvalitativ ansats används ofta bedömningskriterier anpassade efter kvalitativ metod, vilka skiljer sig från kvantitativ metod (Bryman 2018). Fyra kriterier som kan användas för att bedöma tillförlitligheten i en kvalitativ undersökning är trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt möjlighet att styrka och konfirmera. Gällande trovärdigheten i en studie är transparens en av aspekterna att arbeta med (Svensson & Ahrne 2022). Vi har därför varit tydliga med vilka delar av studien som är egna tolkningar, empiri och tidigare forskning. Ett annat sätt vi eftersträvat transparens på är att vi visat alla delar av genomförandet, från sökning av tidigare forskning till slutsats, samt diskuterat för- och nackdelar med de tillvägagångssätt vi valt. Utöver transparens tillämpas även triangulering för att stärka trovärdigheten, vilket innebär användning av exempelvis en alternativ metod eller flera forskare (Bryman 2018). I vår studie har vi bearbetat empirin var för sig och sedan jämfört de tolkningar vi gjort, vilket kan ses som en form av triangulering. Överförbarheten, som är den andra aspekten av tillförlitlighet, ses återkommande som en svaghet i kvalitativ forskning eftersom resultatet ofta inte går att generalisera till en större population (Svensson & Ahrne 2022). Inom kvalitativ forskning är således inte fokus på att generalisera resultatet

utan att redogöra för det unika, detaljrika och meningsfulla i en viss kontext (Bryman 2018). Eftersom vi gjort en studie av bilderböcker på Helsingborgs stadsbibliotek är vår möjlighet till överförbarhet begränsad. Vår ambition har inte varit att uttrycka oss generellt om svenska bilderböcker, utan att göra en djup och detaljerad undersökning av den empiri vårt urval gett. För att ändå kunna dra vissa generella slutsatser har vi kopplat vår studie till tidigare forskning som haft liknande resultat. Den tredje aspekten av tillförlitlighet, vilken benämns som pålitlighet, innefattar i vilken grad undersökningens resultat blir likartat vid ett annat undersökningstillfälle (ibid.). Olika sätt vi arbetat med pålitligheten på är genom att vara tydliga med vilka metodologiska val vi gjort, vilken empiri vi samlat in samt vilka teorier som legat till grund för analysen. På så sätt blir studiens tillvägagångssätt replikerbart, men de tolkningar av empirin som vi gjort blir inte nödvändigtvis samma i en framtida studie. Den sista aspekten av tillförlitlighet benämns som möjlighet att styrka och konfirmera (ibid.). Med den här aspekten menas att forskaren inte medvetet låtit personliga värderingar eller teoretiska övertygelser påverka genomförandet av studien. I jämförelse med kvantitativ forskning är denna objektivitet svårare att uppnå med kvalitativ ansats (Svensson & Wästerfors 2022). Vi har på grund av detta försökt medvetandegöra våra egna åsikter och erfarenheter för att lättare upptäcka om de påverkat våra tolkningar och slutsatser. Vårt beslut att först bearbeta empirin enskilt har haft betydelse eftersom det synliggjort när en tolkning haft ursprung i personliga värderingar och erfarenheter.

När det handlar om tillförlitlighet i förhållande till den metod och empiri vi valt har vi utläst några fördelar. En analys av text som inte producerats i forskningssyfte innebär att forskaren inte har en personlig påverkan på texten eller dess upphovsman (Bryman 2018). Texten har, till skillnad från exempelvis en intervju, tagits fram oberoende av vem forskaren är eller vilken studie som ska göras. I vårt fall har bilderböckerna vi studerat skrivits utifrån syftet att de ska läsas av barn, antingen som underhållning och/eller utvecklingsverktyg. Vi kan vara säkra på att själva texten och bilderna i böckerna inte är skrivna utifrån att verka som material i forskningssammanhang.

Forskningsetiska överväganden

Oavsett forskningsområde eller metod finns det forskningsetiska principer att överväga, vilka listas i Vetenskapsrådets rapport *God forskningssed*¹ (Vetenskapsrådet 2017). Vetenskapsrådet har bland annat i uppdrag att skapa diskussion kring forskningsetiska överväganden och hantera generella forskningsetiska frågor. I *God forskningssed* urskiljs två områden att förhålla sig till i genomförandet av en studie. Det första är forskningsetik som berör frågor om eventuella deltagare i studien. Innehållsanalys av redan producerad text är en metod som saknar samverkan mellan forskare och deltagare, vilket innebär att den etiska diskussionen inte är lika omfattande (Bryman 2018). Eftersom vi i vår studie inte haft någon kontakt med deltagare har etiska principer inom området forskningsetik inte haft lika stor betydelse som om vi till exempel hade gjort en intervjustudie. Några etiska principer av mindre vikt vid vår typ av undersökning är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (ibid.). Samtliga av dessa fyra principer förutsätter att studien görs med deltagare och att forskaren då ska ge korrekt information om studien, inhämta samtycke från deltagarna, behandla personuppgifter på ett korrekt sätt och endast använda de insamlade uppgifterna till forskningen. Eftersom vi studerat böcker som redan publicerats, med syftet att de ska läsas och pratats om, anser vi inte att samtyckeskravet varit relevant för oss. Eftersom bilderna och berättelserna är fiktiva innehåller de ingen känslig eller personlig information, till skillnad från exempelvis en självbiografi. Böckerna finns tillgängliga för allmänheten och vi bedömer alltså att det har varit oproblemiskt att använda dem som empiri i vår studie. Även om hänsyn inte behöver tas till deltagare i studien måste materialet däremot presenteras på ett korrekt och rättvist sätt (Eldén, 2020). Detta ingår i det andra forskningsetiska området, vilket benämns som forskareetik (Vetenskapsrådet 2017). Forskareetik behandlar frågor som rör exempelvis ansvar gentemot andra forskare samt vetenskaplig oredlighet som plagiat och förvanskning. Vårt forskningsetiska fokus i den här studien har därmed främst varit på den skrivna texten samt bilderna och hur vi framställt, bearbetat och analyserat dessa.

¹ Rapporten släpps i reviderad upplaga i början av 2024 och har inte varit tillgänglig för oss under arbetet med vår studie.

Arbetsfördelning

Problemformulering, syfte och frågeställningar har vi gemensamt diskuterat och ändrat under studiens gång. I första delen med problemformulering och kunskapsläge, har en av oss fokuserat på att skriva problemformuleringen och den andra sammanfatta kunskapsläget. Till den andra delen om metod och teori har vi gemensamt letat metoder och teorier för att sedan skriva hälften var. De böcker och studier som använts i uppsatsen har vi båda varit delaktiga i att leta fram. Vi har båda varit på biblioteket samtliga gånger för att undersöka utbudet och göra urvalet av böcker. Bearbetning och analys av materialet har vi gjort enskilt för att sedan jämföra och skapa ett gemensamt underlag för den skriftliga analysen. Den tredje delen som innehåller analys och slutdiskussion har vi varvat att skriva på. Vi har haft kontakt med varandra under hela arbetet och alla avsnitt i studien har lästs, granskats och kontrollerats av oss båda.

Teoretiska perspektiv

Teoretisk översikt

Empati innefattar både en inre process och en interaktiv del, vilket gör att vi behöver ett teoretiskt perspektiv som möjliggör att förstå båda delarna. Ett perspektiv som studerar dessa två delar är socialpsykologin, vilket är en sammanslagning av psykologi och sociologi (Månsson 2004). Det psykologiska perspektivet fokuserar främst på människors inre för att förklara deras tankar, känslor och beteenden, medan det sociologiska perspektivet undersöker individen i förhållande till andra individer och det omgivande samhället för att förklara mänskligt beteende (Angelöw, Jonsson & Stier 2014; Månsson 2004). Månsson (2004) anser att socialpsykologiska teorier antingen drar åt det psykologiska eller sociologiska perspektivet, men att teorin symbolisk interaktionism är det närmsta socialpsykologin har kommit i att förena dessa perspektiv. Denna teori har tidigare använts för att studera innehållet i bilderböcker (se Carrol et al. 2016). För att analysera både den inre processen och interaktiva delar av empati har vi därför valt att använda symbolisk interaktionism som perspektiv i analysen. Däremot har symbolisk interaktionism kritiserats från psykologiskt håll för att endast innefatta kognitiva och intellektuella aspekter av empati, men att emotionella aspekter utelämnas (Månsson 2004). Eftersom vi även vill analysera de emotionella aspekterna av

empati har vi använt ett psykologiskt perspektiv i analysen. Utöver symbolisk interaktionism och ett psykologiskt perspektiv används ett kommunikativt perspektiv på bilderböcker i analysen.

Det psykologiska perspektivet beskriver fyra aspekter av empati (*förståelse, känsla, omsorg* samt *närhet och distans*) som går att utläsa vid en sammanslagning av flera empatiforskarens definitioner av begreppet (Eklund 2013). Vi kommer nämna Carl Rogers syn på empati och hur vi har tagit inspiration av denna till vår egen definition av empati. Symbolisk interaktionism tillför aspekter av empati i interaktion, bland annat genom begreppen *rolltagande* och *definition av situationen*. För att kunna tolka känslor och uttryck i text och bild använder vi ett tredje perspektiv som tar hänsyn till kommunikativa aspekter i bilderboken. Med hjälp av Nikolajevas (2014) begrepp *emotionell ekfras* (engelska: emotion ekphrasis) kan karaktärernas ansiktsuttryck, kroppsspråk och placering på uppslaget tolkas och bidra till en djupare analys.

Symboliskt interaktionistiskt perspektiv på empati

Skönlitterära böcker kan bidra med bättre förståelse för socialpsykologiska begrepp och fenomen, då dessa erbjuder modeller av människor, typiska situationer och utförligt kan beskriva hur människor reagerar i specifika situationer (Edling & Rydgren 2015; Perrotta 2020). Skönlitterära böcker tillför också en specifik form av social förståelse och meningsskapande eftersom de innehåller beskrivningar av verkligheten och hur de inblandade tolkar situationer. När socialpsykologiska begrepp och fenomen används i analys av skönlitterär text kan detta bidra med nya perspektiv. Ett exempel på användning av ett socialpsykologiskt perspektiv på skönlitteratur är i Jens Rydgrens analys av begreppet *pluralistisk ignorans* i sagoboken "Kejsarens nya kläder" (Rydgren 2015).

Symbolisk interaktionism är ett teoretiskt perspektiv som används i studier på mänskligt beteende och grupper (Blumer 1986). Termen myntades av Blumer år 1937, men har främst utvecklats från tankar av Mead. I Blumers definition av symbolisk interaktionism betonas vikten av mening, tolkning och omtolkning i interaktion mellan människor. Liksom Blumer utvecklade tankar från Mead har även andra forskare tolkat och byggt vidare på symbolisk interaktionism. Två av dessa är Trost och Levin (2018), vilka nämner bland annat begreppen

rolltagande och definitionen av situationen. Mead (1976), som ofta förknippas med begreppet rolltagande, hävdar att det är grundläggande för det sociala samspelet. Enligt Mead är rolltagande en kommunikation som innefattar ett deltagande i den andra människan. Trost och Levin (2018) tolkar rolltagande som att sätta sig själv i motpartens position eller situation. Detta sker i interaktion med andra människor och innebär att föreställa sig motpartens känslor och upplevelser samt hur de tolkar situationen, vilket även kan översättas med empati. Trost och Levin menar att empati är något som görs, att empatisera, och att denna aktivitet är situationsbetingad. Empati är snarare en process än en förmåga eller ett tillstånd. När en person inte förstår vad motparten säger eller gör har personen inte kunnat empatisera. Inom symbolisk interaktionism anses personen *bete sig* istället för *vara*, vilket innebär att en person *beter sig empatiskt* och inte är *empatisk*.

Trost och Levin (2018) refererar till William I. Thomas och Florian Znaniecki som myntade begreppet *definitionen av situationen* och gör sedan själva en tolkning. Trost och Levin menar att den tolkning eller definition vi tillskriver en situation kommer att bestämma vårt beteende och hur vi väljer att agera. Detta är en pågående process, vilket gör att omdefinieringar sker och därmed också beteendeförändringar. Definitionen av situationen görs både medvetet och omedvetet av individen. Att ta del av en annan persons definition av situationen kan kallas för att empatisera. Situationen utgörs inte endast av personer i omgivningen, utan hela situationen som personen befinner sig i. Vissa delar av verkligheten är objektiva genom att människor har lärt sig gemensamma namn på företeelser och överlag är överens om deras vikt och betydelse. Samtidigt kan vissa termer ha samma betydelse, men olika innebörd för olika personer, till exempel begreppet familj.

Psykologiskt perspektiv på empati

Forskare inom psykologin har olika uppfattningar om vad begreppet empati innebär och det finns ingen entydig definition, men sammantaget går det att utläsa fyra aspekter (Eklund 2013). Aspekterna är uttagna av Eklund genom en sammanslagning av följande teoretikers definitioner av empati: Carl Rogers, Heinz Kohut, Martin L. Hoffman, Nancy Eisenberg, C. Daniel Batson, William Ickes, Mark H. Davis, Jean Decety och Tania Singer. Dessa aspekter är *känsla, förståelse, närhet och distans* samt *omsorg*. Den aspekt som ingår i de flesta forskares definition av empati är *känsla*, vilken antingen beskrivs som att empati är en känsla

vars natur bestäms av hur motparten känner, eller att den som upplever empati alltid känner en specifik känsla av omsorg/medkänsla för den andre oavsett dennes känsla. Empati som *förståelse* går antingen att se som en intellektuell kognitiv process där känsla inte är nödvändig eller som en mer känslomässig förståelse. Denna aspekt innebär att empati är ett fenomen där personen kan ha rätt eller fel om vad den andre upplever, känner och behöver. Den aspekt som forskare är mest oense om är *omsorg*, vilket är en fråga om empati innebär en vilja att öka motpartens välbefinnande, om det går att känna empati och vara likgiltig inför motpartens välbefinnande eller, i det grövsta, att vara motiverad att skada den andre. Vissa forskare anser att omsorg är en del av empatin, några anser att omsorg är en konsekvens av empati men inget som ingår i definitionen, medan andra anser att det är möjligt att känna empati utan att det innebär omsorgstagande gentemot motparten. Aspekten *närhet och distans* innebär att empati skiljs från identifiering. Personen känner en närhet till motparten då den förstår vad motparten känner och tänker, men har en distans då personen skiljer på sina egna och motpartens upplevelser.

En teoretiker som involverar samtliga fyra aspekter i sin syn på empati, och som vi tagit inspiration av till vår definition av empati, är den amerikanske psykologen Carl Rogers (1902-1987). Rogers syn grundar sig i hur en terapeut ska interagera och förhålla sig till sin klient i ett terapeutiskt sammanhang (Rogers 1975). Hans definition tar avstamp i begreppet inlevelse och han beskriver empati som en process, snarare än ett tillstånd. Rogers ansåg att det är omöjligt att känna empati utan att bry sig om personen. För Rogers innebär empati att den empatiske med full kraft lever sig in i och finkänsligt rör sig i motpartens inre värld. Den empatiske är uppmärksam på de känslor och upplevelser som flödar inom motparten och kan känna känslor och upplevelser som motparten är omedveten om, men utan att nödvändigtvis avslöja dessa då det kan upplevas hotfullt för motparten. Empati innebär att kommunicera ens egna upplevelser av motpartens värld, utan att behöva känna eller uppleva samma som motparten, samt stämma av med motparten om ens egna upplevelser stämmer med motpartens upplevelser. Den empatiske är en trygg följeslagare till motparten i dennes inre värld. Genom att den empatiske pekar på de möjliga betydelser i motpartens upplevelser, hjälper den empatiske motparten att fokusera på dennes upplevelser, att uppleva det tydligare och att gå vidare i upplevelsen. Att känna empati innebär att lägga sina egna åsikter och värderingar åt sidan för att, utan fördomar, leva sig in i den andres värld. Detta kan endast göras av en person som känner sig trygg i sig själv och inte går vilse i motpartens inre värld, utan bekvämt kan återvända till sin egen värld vid behov.

I vår definition har vi tagit med samtliga fyra aspekter av empati som redogjorts för ovan och gjort beskrivningen mer konkret för att vara möjlig att tolka i barnböckers berättelser. Vi har också tagit inspiration av de socialpsykologiska begrepp vi använder från Trost och Levin (2018) för att kombinera det psykologiska och socialpsykologiska perspektivet. Vi har utgått från vår egen definition i analysen av bilderböckerna och den lyder som följer:

Empati innebär att leva sig in i motpartens inre värld samt att vara uppmärksam på motpartens känslor, tankar och upplevelser. Denna inlevelse görs fördomsfritt och med en medvetenhet om att jag är jag och du är du. Empati innebär att kommunicera ens egna upplevelser av motpartens värld och stämma av med motparten om dessa upplevelser stämmer med motpartens upplevelser. I empatin återfinns även omsorg i relation till motparten.

Kommunikativt perspektiv på bilderböcker

I bilderböcker finns en kommunikativ aspekt i hur text och bild används för att förmedla budskap till läsaren (Nikolajeva 2014). I denna samverkan kan bland annat känslor och empati synliggöras, vilket har varit högst relevant i relation till våra forskningsfrågor. Begreppet *emotionell ekfras* innebär att beskriva känslor med exempelvis ord eller bild, vilket görs i bilderböcker. Text kan fungera bra för att uttrycka känslor, till exempel genom metaforer, exempelvis “han var så glad att han ville sjunga och dansa”, men bilder är än mer effektiva. Genom ansiktsuttryck, kroppsspråk, färg etcetera, kan bilderna intensifiera det som texten säger. Något av det mest centrala i reflektion av känslor är ögon och mun. Genom en uppåtvänd mun indikeras glädje, en nedåtvänd mun sorg och en öppen mun rädsla, ilska eller förvåning. Ögonen i sin tur kan visa på förvåning eller rädsla genom att vara stora och öppna. En kombination av stängda ögon och öppen mun kan spegla oro och ångest, medan höjda ögonbryn kan vara ett tecken på ilska. Utöver ansiktsuttryck kan även kroppsspråket visa känslor: utsträckta armar indikerar glädje medan slappa armar som hänger vid sidan av kroppen tyder på oro och nedstämdhet. Karaktärernas position i bild gör också att de tillskrivs vissa känslor: karaktärer i mitten av sidan är glada och nöjda, medan karaktärer i kanterna och långt ner på sidan är ledsna, ensamma eller rädda. Karaktärernas storlek och deras placering på uppslaget, högt/lågt och vänster/höger, kan återge deras relation till andra karaktärer, en

egenskap eller tillfälligt sinnestillstånd (Nikolajeva 2000). En förändring i placering kan återge en förändring i karaktären. Denna placering kan tyda på maktförhållanden eller karaktärernas relation. Förändring i färg eller färger som smälter samman kan också ge uttryck för känslor och relationen mellan karaktärerna. Användningen av ett kommunikativt perspektiv i analysen gör det konkret hur bilderboken skildrar empati och olika aspekter som relateras till detta, exempelvis känslor.

Analys

Analysöversikt

För att få fram resultaten har vi gjort en kvalitativ innehållsanalys av bild och text. Vi har läst igenom bilderböckerna ett flertal gånger för att sedan ta ut enstaka textutdrag och bilder som vi anser är möjliga att tolka som empati. Denna bearbetning gjorde vi först enskilt och sedan i par för att jämföra hur vi tolkat materialet. Av de utdrag och bilder vi tolkat som empati gjorde vi kategorier där olika eller lika uttryck fördes samman. Vi gick sedan igenom kategorierna igen för att hitta ytterligare likheter och skillnader i materialet. Likheterna i hur empati tog sig uttryck inom kategorin mynnade ut i teman, vilka presenteras nedan. Frågeställning tre vävs in i analysen av frågeställning ett och två. Den fjärde frågeställningen formulerades under analysen och grundas i analytiska observationer som var oväntade att hitta.

I analysen använder vi symbolisk interaktionism som perspektiv för att analysera scener där karaktärerna interagerar med varandra, medan det psykologiska perspektivet främst används för att analysera empati hos en enskild karaktär och i samband med scener som kan ses som empatisk omsorg. Vi återger endast de textutdrag eller bilder vi anser ger uttryck för empati. Bokförlagen har gett oss tillstånd att använda enstaka bilder och vi är därför sparsamma med antalet bilder vi återger. Eftersom bilderböckerna saknar sidnumrering återfinns inte sidnummer i samband med utdrag eller bild.

Analysen besvarar nedanstående frågeställningar utifrån följande teman:

1. Hur uttrycks empati hos en enskild karaktär?
 - Empatisk explicit tankeprocess, empatisk implicit tankeprocess, uteblivet empatiskt uttryck hos enskild karaktär
2. Hur uttrycks empati mellan karaktärer?
 - Verbalt i dialog mellan karaktärerna, som hjälpande handling, uteblivet empatiskt uttryck mellan karaktärer

3. Vilka mediala verktyg används för att skildra empati i boken?
 - Bild och text, bild, text

4. Hur uppmanar bokens innehåll läsaren till perspektivtagande?
 - Som avslutande frågeställning på berättelsen

Hur uttrycks empati hos en enskild karaktär?

Denna frågeställning har vi besvarat genom att analysera hur karaktärer, enskilt genom tankar eller i dialog med andra karaktärer, framställs vara empatiska gentemot en karaktär som inte är närvarande i scenen. Vilken karaktär som empatin är riktad mot går att utläsa genom berättelsen i sin helhet. Vi har också analyserat scener som möjliggör empatiska uttryck, men där vi anser att det empatiska uttrycket är otydligt eller uteblir.

Empatisk explicit tankeprocess

I två av böckerna uttrycker karaktärerna empati explicit inför andra karaktärer, men empatin är riktad mot en tredje karaktär som är frånvarande i scenen. Empatin tar sig uttryck genom att karaktärerna pratar med andra karaktärer, om hur den karaktär de framställs empatisera med förmodas känna, tänka eller uppleva. I en bok skildras empati genom att karaktärerna diskuterar hur de ska kunna hjälpa en utsatt karaktär och i en annan bok är fokus på att karaktärerna ska förstå de bakomliggande orsakerna till en karaktärs känslomässiga uttryck. I vårt material, i likhet med Dalys (2021) studie, blir berättelsen i sin helhet viktig för att förstå hur en enskild karaktär gestaltas känna och hur karaktärer gestaltas känna för andra karaktärer. I boken *Varför gråter pappan?* (Brodin & Johansson 2011) diskuterar två barn varför en vuxen man, som de kallar pappan, sitter och gråter på en parkbänk. Följande text och bild finns på ett uppslag i början av boken:

Utdrag 1 (Brodin & Johansson 2011):

- Men varför är pappan ledsen? frågar Hamsa.
- Det kanske är någon som har slagit honom, säger Alvdis.

Bild 1. Empatisk tankeprocess

Illustratör: Bettina Johansson

I bild 1 syns barnen Hamsa och Alvdís på det vänstra uppslaget och på det högra uppslaget syns pappan springa ifrån en kvinna med bakkavel. Utdrag 1 tyder på empati eftersom barnen försöker leva sig in i pappans inre värld och förstå varför han känner som han gör. Detta kan tolkas som en form av kognitiv förståelse (Eklund 2013) och innebär att barnen kan ha fel i sina spekulationer om varför pappan gråter. Att pappan syns i en rund bild tolkar vi som ett uttryck för den inre tankeprocessen hos Hamsa. Hamsas ögonbryn och mun går neråt, medan Alvdís står med lite öppen mun och ögonbrynen går uppåt. Nedåtvänd mun kan tolkas som uttryck för sorg och öppen mun som förvåning (Nikolajeva 2014). Att Hamsas ansiktsuttryck är sorgset och att hans blick är riktad mot bubblan med pappan anser vi förstärker budskapet av att Hamsa lever sig in i pappans situation och att bubblan antyder den inre tankeprocessen. Detta känslouttryck gör att det också går att tolka empatin som en känslomässig förståelse (Eklund 2013). Med begreppet rolltagande (Trost & Levin 2018) kan denna scen tolkas som att barnen försöker sätta sig in i pappans situation och föreställer sig vilken upplevelse som bidrog till att han gråter.

Motsatsen till perspektivtagande benämner Nikolajeva (2017) som identifikation, vilket också är möjligt att tolka i barnens dialog. Följande utdrag framgår i konversationen mellan barnen:

Utdrag 2 (Brodin & Johansson 2011):

- Jag var ledsen när mamma inte ville spela fotboll med mig, säger Alvdís. När hon bara ville vara ifred.

I utdrag 2 spekulerar Alvdis och Hamsa om varför pappan gråter. I början av konversationen fokuserar de på anledningar bakom pappans tårar för att sedan övergå till att tänka på sina egna erfarenheter som orsaker till varför pappan gråter. I vår definition av empati har den som empatiserar en distans till sig själv och kan sätta sig själv och sina upplevelser åt sidan. Vi tolkar utdrag 2 som att Alvdis identifierar sig med pappans gråt och istället för att fokusera på vad som gjort att pappan gråter, fokuserar Alvdis på sina egna erfarenheter och upplevelser. Den aspekt av empati som beskrivs som närhet och distans (Eklund 2013) är möjlig att analysera här. Utdrag 1 går att tolka som att barnen har en distans till pappan och att orsaken till hans gråt inte behöver vara samma som får barnen att gråta. Utdrag 2 är möjligt att tolka som att Alvdis har en närhet till pappan och tänker att vad som får henne att gråta rimligen är samma orsaker som får pappan att gråta. Utifrån den tolkning av rolltagande och empati som Trost och Levin (2018) gör kan detta ses som ett exempel på när Alvdis inte lyckas sätta sig in i pappans situation och inte kan empatisera med honom.

Svensson (2020) beskriver att bilderböcker kan uppmana till perspektivtagande då de visar hur karaktärernas handlingar har sitt ursprung i avsikter och känslomässiga tillstånd. Detta synliggörs även i vårt material. I boken *Ekorren Ella och Elof: vad gör vi nu?* (Bernstone & Bernstone 2017) säger karaktären Ella till en annan ekorre:

Utdrag 3:

Tänk om det var vår skog som hade skövlats, fortsätter Ella. Vad hade vi gjort då?

Ekorren Elof och hans kompisars skog har blivit skövlad. När ekorren Ella, som bor i en annan skog, får reda på detta börjar hon diskutera med andra ekorrar om hur de ska hjälpa till. Ella är vänligt inställd och vill hjälpa Elof och kompisarna, medan en äldre ekorre anser att Elof och hans vänner är främlingar från en annan skog som de bör akta sig för. Utdrag 3 föregås av en konversation där Ella ger förslag på hur hon och hennes vänner kan hjälpa Elof och hans vänner i den andra skogen, medan en annan äldre ekorre motsätter sig detta och anser att Elof och hans vänner får klara sig själv. Med bakgrund av detta kan utdrag 3 förstås som att Ella försöker få den äldre ekorren att sätta sig in i Elofs och de andra djurens perspektiv. Detta kan tolkas som en skildring av att Ella har empati för Elof och hans vänner och att hennes försök att hjälpa dem har sitt ursprung i en empatisk förståelse. Ellas hjälpsamhet kan tolkas som empatisk omsorg (Eklund 2013) eftersom Ella försöker få de andra djuren att också vilja hjälpa Elof och hans vänner. Det är möjligt att diskutera om denna

omsorg ska ses som en del eller endast konsekvens av Ellas gestaltade empati. Då vi i vår definition av empati anser att omsorg är en del av empatin, tolkar vi Ellas handlande som en del av det empatiska uttrycket.

Empatisk implicit tankeprocess

I en av böckerna uttrycks empati som en implicit tankeprocess. Empatin framställs som tankar inom karaktären i samband med att karaktären är i närheten av den karaktär som empatin riktas mot. Empati kan antydast genom både text och bild (Daly 2021; Svensson 2020). I en bok finns följande text och bild:

Utdrag 4 (Freedman & Hindley 2012):

Men när det började skymma blev Fläck ledsen. Han satt vid fönstret på Oliver's skrivbord och tittade längtansfullt ut. Någonstans där ute i regndiset bland tindrande kvällsljus fanns hans riktiga hem.

Utdrag 5 (Freedman & Hindley 2012):

Men vid läggdags blev Fläck ledsen igen. Och trots att det gjorde ont i Oliver förstod han vad han måste göra.

Bild 2. Empatisk inlevelse. Illustratör: Kate Hindley

Utdragen 4 och 5 samt bild 2 är tagna ur boken *Oliver och Fläck* (Freedman & Hindley 2012) som handlar om pojken Oliver som hittar den bortsprungna hunden Fläck. Oliver tar hand om Fläck och på dagarna har de roligt, men på kvällarna blir Fläck nedstämd, vilket syns i bild 2.

Oliver förstår det som att Fläck är ledsen för att han saknar sitt riktiga hem och sin ägare. Nedåtvända mungipor kan tolkas som sorg (Nikolajeva 2017). Oliver's mun och ögonbryn går nedåt medan han tittar på Fläck, vilket kan tyda på den sorg Oliver känner när han förstår att han måste lämna tillbaka Fläck till sin riktiga ägare. Att Fläcks mungipor går nedåt kan tyda på den sorg Fläck känner över att inte vara i sitt riktiga hem. Att båda karaktärerna har nedåtgående mun och att de är stilla i bild ger intrycket av en dyster stämning. Oliver sitter också framåtlutad med huvudet i händerna, vilket vi tolkar som ett uttryck för att Oliver tänker på Fläck och som förstärker den dystra stämningen i bilden. Vi tolkar denna scen som att Oliver försöker förstå Fläcks inre värld: vad han känner, tänker och hur han upplever att inte vara i sitt riktiga hem. Ord kan fungera bäst för att beskriva komplexa känslor medan bilder kan verka bättre för att beskriva karaktärens inre liv i form av sammansatta psykologiska tillstånd (Nikolajeva 2000). I utdrag 4 och 5 beskrivs den längtan Oliver upplever att Fläck har, medan bilden visar både längtan och sorg hos Fläck. Oliver tittar på Fläck och Fläck tittar ut, vilket kan tolkas som att Oliver tänker på Fläck, medan Fläcks tankar är på något som inte syns i bild. Lampan och att ljuset lyser i samma riktning som Fläcks blick förstärker budskapet om att det finns något eftersträvansvärt bort från nuet. I denna scen är det främst texten som ger uttryck för den kognitiva förståelsen, medan bilden ger uttryck för det känslomässiga.

Med ett psykologiskt perspektiv går det att beskriva empatin i utdrag 4 och 5 samt bild 2 som kognitiv och känslomässig förståelse (Eklund 2013). Denna scen kan tolkas även i förhållande till begreppet definitionen av situationen (Trost & Levin 2018). Oliver upplever verkligheten som att Fläck saknar sitt riktiga hem och att han längtar hem på kvällarna, vilket avgör hur Oliver tolkar situationen. Att ha ett hem kan ses som en objektiv del av denna verklighet, men "hemma" kan ha olika innebörd för Oliver och Fläck. Hemma för Fläck kan vara där hans riktiga ägare bor, medan hemma för Oliver är hos sig själv. Oliver's tolkning av situationen kan ses som medveten, då han har hittat Fläck bortsprungen och med största sannolikhet kan förstå att Fläck har ett annat hem, samtidigt som tolkningen kan ses som omedveten då Oliver inte vet säkert om Fläck längtar hem när han tittar ut genom fönstret.

Uteblivet empatiskt uttryck hos enskild karaktär

Detta tema innebär att det finns vissa empatiska uttryck i boken samt att en karaktär försöker leva sig in i en annan karaktärs inre värld och vill hjälpa denna. I nedan utvalda scener anser vi att det empatiska uttrycket är otydligt eller helt uteblir. Nikolajeva (2000) skriver att bilderboken är ett verktyg med stor potential, då den kan skapa ett känslomässigt engagemang genom både text och bild. I förhållande till detta kan denna kategori ses som att text och bild i böckerna inte når sin fulla potential för att uttrycka empati. Följande text återfinns i en av böckerna:

Utdrag 6 (Bernstone & Gellner 2017):

Ella skyndar sig att samla ihop ekorrarna i sin skog för att berätta vad hon precis fått höra. - Vad ska vi göra? Frågar Ella!

Detta utdrag finns med i boken *Ekorrarna Ella och Elof - vad gör vi nu?* (Bernstone & Gellner 2017) där Ella vill hjälpa Elof och hans vänner som fått sin skog nedhuggen. Efter texten följer en längre konversation där Ella och de andra djuren i hennes skog diskuterar om de ska bjuda in Elof och hans vänner till sin skog eller inte. Ella och hennes vänner har delade åsikter om detta. Ellas vilja att hjälpa de andra ekorrarna framgår, men anledningen till hjälpsamheten uteblir. Studien av Iordanou & Mattock (2022) visar att barn har lättast att känna igen känslor när de tittar på bilder och samtidigt får texten uppläst. I bilden kopplad till utdrag 6 går det att utläsa Ellas känsloläge, men i texten uteblir känslouttryck. Vi tolkar det som att scenen skulle kunna uppmuntra barn till att vara hjälpsamma, men en skildring av empati som orsak till denna hjälpsamhet anser vi är frånvarande.

I boken *Oliver och Fläck* (Freedman & Hindley 2012) framgår följande text och bild:

Utdrag 7:

Och där satt en flicka på en gunga, ensam och ledsen. Oliver tittade på hennes röda jacka och röda stövlar - och då förstod han.

Bild 3. Utebliven empati. Illustratör: Kate Hindley

I denna scen förstår Oliver att flickan på gungan är Fläcks ägare och att det är därför Fläck springer mot henne. Eftersom Olivers mungipor går nedåt, att han håller sin hand för munnen samt att blicken riktas mot flickan, tolkar vi att Oliver tänker på henne. Att hunden ser glad ut och springer mot flickan förstärker budskapet om att Oliver förstår att flickan är Fläcks ägare. Daly (2021) menar att berättelsen kan möjliggöra för läsaren att förstå hur karaktärer känner inför andra karaktärer. I denna scen skildras delar av Olivers förståelse för flickan, men den känslomässiga förståelsen uteblir och det empatiska uttrycket blir således otydligt.

Genom text kan läsaren ta del av karaktärens tankar och upplevelser (Nikolajeva 2017), men då meningen i utdrag 7 slutar med att det endast framgår att Oliver förstår, uteblir chansen att som läsare ytterligare ta del av hans tankar. Nikolajeva (2017) skriver även att övertygelser skildras bäst genom text, vilket denna scen kan vara ett exempel på. Förståelsen syns tydligt i text och kan vara svår att visa genom bild. Både Svensson (2020) och Daly (2021) beskriver att det är samspelet mellan text och bild som antyder empati. Eftersom det framgår i utdraget att Oliver förstår ger det utrymme för ett kognitivt empatiskt uttryck i text, men eftersom det inte tydliggörs vad eller varför han förstår blir det empatiska uttrycket otydligt.

Hur uttrycks empati mellan karaktärer?

Frågeställningen besvaras genom analys av scener där empati explicit uttrycks mellan en karaktär som gestaltas empatisera och karaktären som är föremål för empatin. Detta sker antingen genom dialog eller i handling. Vi har även studerat de scener där det hade varit möjligt att synliggöra empati, men där vi bedömer att detta inte görs eller är otydligt.

Empati i verbal dialog mellan karaktärerna

Empati i dialog beskrivs i flertalet böcker och är ett tydligt mönster i vårt material. En del av att visa empati är att stämman av med motparten för att se om upplevelser, tankar eller känslor stämmer överens mellan båda parter, vilket är en del i vår definition av empati. Medan Nikolajeva (2017) skriver att personens inre tankar och känslor kan beskrivas i olika former av monolog har vi i detta tema studerat hur empati framställs genom dialog. I två av bilderböckerna består dialogen av konkreta frågor till motparten. Följande text återfinns i boken *Varför gråter pappan?* (Brodin & Johansson 2011):

Utdrag 8:

Hamsa och Alvdis tittar på pappan som gråter.

- Varför är du ledsen? ropar Hamsa. Pappan tittar upp.
- Jag är inte ledsen, säger han och torkar ögonen. Jag är glad.

Hamsa och Alvdis har under flertalet sidor fört en konversation över pappans situation och känslor för att förstå varför han gråter. Det visar sig att deras tolkning av pappans tårar är felaktig och att pappan inte är ledsen utan glad. I ett försök till att empatisera går det att ha rätt eller fel om vad motparten upplever (Eklund 2013), vilket utdrag 9 är ett exempel på. I kommunikationen med pappan stämmer barnen av med pappan och får veta om deras spekulationer stämmer eller inte. Detta kan även kopplas till begreppet definitionen av situationen (Trost & Levin 2018). Barnen tolkar verkligheten som att pappan gråter för att han är ledsen och att det som hänt är negativt, vilket synliggörs i barnens dialog där de spekulerar över möjliga anledningar till varför pappan är ledsen. Denna tolkning gör barnen medvetet då de ser att pappan gråter och omedvetet eftersom de inte vet anledningen till varför han gråter. Att gråta kan ha samma betydelse för både barnen och pappan, det vill säga att det kommer

tårar från ögonen, men däremot har gråten olika innebörd för de olika karaktärerna. Barnen tolkar att gråta som att vara ledsen och att det har hänt något negativt, medan pappan i det här fallet förknippar gråt med en positiv händelse. I övervägande bilder där empati skildras är karaktärerna stilla, medan här finns en förändring eftersom barnen tar kontakt med pappan. Barnen har inte kunnat definiera pappans situation på rätt sätt, men när pappan förklarar att han är glad och varför han är glad kan barnen göra en omtolkning av situationen. Denna omtolkning syns genom att barnens ansiktsuttryck går från att indikera sorg till glädje. Följande scen beskriver detta:

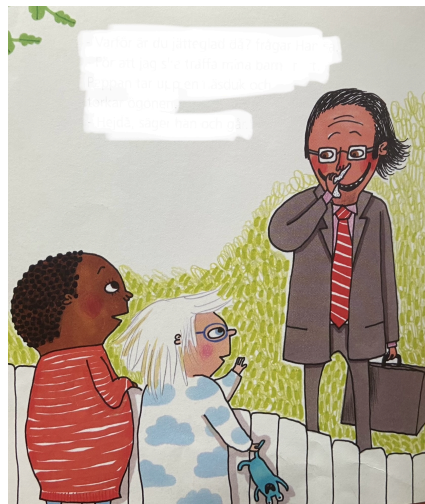

Bild 3. Kommunicera empati. Illustratör: Bettina Johansson

Bilder är mer effektiva än språket för att beskriva känslor (Nikolajeva 2014). Karaktärens känslor kan visas genom ansiktsuttryck och gester, där uppåtvänd mun kan indikera glädje och öppen mun kan tyda på förvåning. Även utsträckta armar kan indikera glädje. Innan denna bild har det beskrivits hur barnen tänker att pappan gråter eftersom han varit med om negativa händelser, medan barnens ansiktsuttryck på denna bild kan indikera på att de blir förvånade över att pappan gråter på grund av en positiv händelse. Ansiktet öppnas upp hos både barnen och pappan, då mungiporna och ögonbrynen går från nedåtgående till uppåtgående. Flickans utsträckta arm kan indikera den glädje hon känner för pappan eftersom det inte är något negativt som hänt. Barnens ansiktsuttryck och gester visar på den känslomässiga förändring när de definierar situationen på nytt.

Ytterligare ett exempel på empati i dialog är mellan Haren och Igelkotten:

Utdrag 9 (Wänblad & Gustavsson 2016):

Jag är inte det minsta sur. Jag är glad som en lärka

för att du frågar.

[...]

Du ser inte så glad ut.

[...]

Nu är du både ledsen och konstig, sa Igelkotten.

[...]

- Du vill inte, va? sa Igelkotten.

- Nej, det vill jag inte! skrek Haren.

Bild 4. Empatisk process.

Illustratör: Per Gustavsson

Detta utdrag är från boken *Vad gör du om jag får en vän?* (Wänblad & Gustavsson 2016) där Igelkotten frågar upprepade gånger vad Haren skulle gjort om Igelkotten fick en ny vän. Haren reagerar då med diverse känslomässiga uttryck: sur, arg, överdrivet glad och tillslut ledsen. Igelkotten förstår att Haren inte visar det han känner på insidan och försöker utröna vad som egentligen stämmer. På bild 4 syns Igelkotten med utsträckta armarna mot haren och hans ögonbryn är uppåt. Igelkottens utsträckta armar tänker vi kan vara ett uttryck för att visuellt synliggöra att igelkotten psykologiskt försöker närma sig haren. Haren har däremot ett stängt kroppsspråk med både ben och armar i kors. Haren är även röd i ansiktet och ögonbrynen går neråt. Den röda färgen kan tolkas som att haren är arg och att det runt honom är ångor, med ordspråket "kokar av ilska" i åtanke. Det kan också tolkas som tankar. Widhe (2022) skriver att konflikter i böcker kan visa på förändrade relationer samtidigt som de bjuder in till både känslor och empati. Denna scen synliggör en konflikt mellan Haren och Igelkotten samtidigt som den visar på perspektivtagande från Igelkottens sida. Konversationen övergår till att handla om Haren vill träffa Igelkottens nya vän, vilket Igelkotten förstår att Haren egentligen inte vill. I den här situationen gör Igelkotten en korrekt tolkning av Harens situation, trots att Harens känslor och uttalanden varit växlande och ibland motsägelsefulla. Igelkotten har ställt flera frågor till Haren för att försöka förstå vad Haren egentligen vill. Detta är ett exempel på empati som en process (Trost & Levin 2018) där en karaktär till slut

lyckas förstå och empatisera med motparten. Igelkotten framställs bete sig empatiskt. Liksom Alvdis och Hamsa i utdrag 9, stämmer även Igelkotten av med Haren för att se om Igelkotten gjort en korrekt bedömning av Harens situation. Till skillnad från barnen har Igelkotten lyckats tolka motparten på rätt sätt. Med begreppet emotionell ekfras (Nikolajeva 2014) kan Harens svar “glad som en lärka” ses som ett exempel på metafor som uttryck för känslor. Denna metafor förstärker den ironiska tonen i Harens motsägelsefulla respons.

Ytterligare ett exempel på empati i dialog och som process har vi hittat i boken *Mina och Kåge* (Höglund 2018). Kåge har varit bortrest en längre tid och lämnat Mina ensam hemma eftersom hon inte tycker om att resa. Under tiden som Kåge är bortrest får läsaren följa Mina och se att hon är arg och ledsen för att Kåge lämnat henne. När Kåge är hemma igen visar han först ingen förståelse för Minas känslor, för att tillslut uttrycka följande:

Utdrag 10 (Höglund 2018):

Åh, vad jag har varit dum, sa Kåge. Stackars Mina, vad du måste ha varit ledsen.

Bild 5. Förstå motparten. Illustratör: Anna Höglund

Kåge går från att inte uppmärksamma Minas känslor, till att vara förvånad över att hon är arg och tillslut gestaltas som att han empatiserar med henne. Detta kan indikera empati som process (Trost & Levin 2018). I text framgår att Kåge har förståelse för Minas situation och känslor, vilket kan förstås som kognitiv empati (Eklund 2013). I bild 5, som tillhör utdrag 11, kan Kåges bekymrade och sorgsna ansiktsuttryck indikera att hans egna känslor har påverkats av Minas. Detta kan förstås utifrån empati som känsla (ibid.). Likt i bild 4, sträcker Kåge ut armen mot Mina när han försöker förstå hur hon upplevt situationen. Genom berättelsen kan

vi utläsa hur Kåge först har förstått situationen som att Mina inte vill resa och att det därför är okej att han själv reser bort, till att Kåge ser hur Mina mår dåligt av att vara ensam hemma. Vi kopplar detta till att definiera och omdefiniera situationen, vilket resulterar i beteendeförändringar (Trost & Levin 2018). Beteendeförändringen hos Kåge ser vi då han till en början packar upp diverse souvenirer ur sin väska, för att sedan vara framme hos Mina och trösta henne. Liksom i Dalys (2021) studie, framkommer i berättelsen hur både Mina och Kåge känner inför situationer och andra karaktärer. Att Kåges känslor förändras över tid kan kopplas till Svenssons (2020) studie, vilken visar att text och/eller bild kan skildra en förändring i känslor hos bilderbokskaraktärer.

Empati som hjälpande handling

I fyra av böckerna synliggörs empati genom en hjälpande handling från en karaktär gentemot en annan karaktär. Typen av handling varierar och det kan vara att be en annan karaktär göra något som skulle hjälpa, att karaktären samarbetar med andra för att lösa en situation, en omhändertagande handling genom att finnas närvarande hos personen eller att karaktären gör något konkret för att hjälpa till. Svenssons (2020) studie visar att böckerna kan uppmuntra till perspektivtagande genom att visa på hur karaktärernas handlingar har sitt ursprung i känslomässiga tillstånd och avsikter. Även i vårt material synliggörs detta, vilket följande text och bild kan vara ett exempel på:

Utdrag 11 (Freedman & Hindley 2012):

Så nästa dag ritade han några affischer. Fast innerst inne hoppades han att ingen skulle se dem.

Bild 6. Empatisk handling. Illustratör: Kate Hindley

Denna scen är från boken *Oliver och Fläck* (Freedman & Hindley 2012), där det framgår tidigare i berättelsen att Oliver har hittat den bortsprungna hunden Fläck och att Oliver förstår att Fläck längtar hem till sitt riktiga hem då han ser ledsen ut om kvällarna (se utdrag 4 och 5, bild 2). Det har också beskrivits att Oliver förstår vad han måste göra fast det gör ont i honom och efter detta kommer ovanstående scen. Oliver är vemodig inför det han behöver göra, men för att få Fläck glad igen behöver Oliver skriva affischen. Bilderboken kommunicerar både verbalt och visuellt, där ordet syftar till att berätta medan bildens funktion är att beskriva. (Nikolajeva 2011). Oavsett om läsaren börjar med text eller bild, skapar det förväntningar om nästa del. Text och bild kan fylla ut varandras luckor, och läsaren behöver sätta ihop dessa delar för att förstå sammanhanget. I texten framgår endast att Oliver ritar några affischer och hoppas att ingen ska se dem, medan bilden visar vad det är för affisch. Att endast läsa texten skapar förväntningar om att få veta vad det är för affisch. Det känslomässiga som framgår är i text: att Oliver hoppas att ingen ska se affischerna. Bilden fokuserar på handlingen då affischen hamnar i en central position på uppslaget och tar upp stora delar av uppslaget. Med både bild och text från denna scen förstår läsaren hela sammanhanget. Utdrag 11 och bild 6 är möjliga att koppla till begreppet definitionen av situationen, då individen handlar utifrån hur den definierar situationen (Trost & Levin 2018). Oliver har definierat situationen som att Fläck är ledsen och saknar sitt riktiga hem. Oliver handlar utifrån denna tolkning och skapar då affischerna.

I boken *Lovisa och nötterna* (Hansson & Keusseyan 2016) beskrivs den empatiska handlingen genom ett omhändertagande beteende:

Bild 7. Empatisk omsorg. Illustratör: Maria Andersson Keusseyan

Bild 7 har ingen text som tyder på empatiskt uttryck, utan endast bilden förmedlar detta. Boken handlar om att Lovisa (till vänster i bild 7) får en allergisk reaktion under en klassresa när en man äter nötter på tåget. Hennes lärare (till höger på bild 7) tar då hand om Lovisa genom att finnas nära henne och hjälpa henne med allergimediein. Nikolajeva (2014) menar att bilder är mer effektiva än ord för att beskriva känslor och att det mest centrala i reflektionen av känslor är ögon och mun där en nedåtvänd mun indikerar sorg. Karaktärernas placering på omslaget kan indikera ledsamhet om de är placerade långt ner, medan karaktärernas storlek på uppslaget kan återge ett tillfälligt sinnestillstånd. I bild 7 går munnen och ögonbrynen nedåt hos båda karaktärerna, vilket kan tyda på sorg. Att läraren har samma ansiktsuttryck som Lovisa tolkar vi som att läraren lever sig in i hur Lovisa kan tänkas känna och uppleva situationen. Lovisas känslor förstärks eftersom det rinner tårar längs kinden. Bildens storlek är förhållandevis liten och är placerad nere i kanten på uppslaget, vilket kan tolkas som ett sätt att förmedla en sorgsen stämning. Då karaktärerna är små i förhållande till uppslaget kan detta tolkas som Lovisa känner sig liten i situationen och får stöd i detta av läraren. Karaktärerna står nära varandra och läraren håller om Lovisa. För att återge personens inre liv, rädsla eller psykologiska tillstånd kan bilder vara mer lämpliga än text och förmedla budskap som tar lång tid att beskriva i text (Nikolajeva 2000). Att bild 7 syns utan en tillhörande text kan tolkas som att bilden lättare förmedlar hur liten och ledsen Lovisa känner sig medan hon blir omhändertagen av läraren. Denna bild kan tolkas som empatisk omsorg (Eklund 2013) eftersom läraren vill öka Lovisas välbefinnande.

Uteblivet empatiskt uttryck mellan karaktärer

Detta tema är förhållandevis stort i materialet. Flertalet böcker inom denna kategori beskriver bråk eller konflikter som blir lösta, men anledningen till att karaktärerna väljer att bli sams är otydligt. Det finns också böcker där en karaktär tröstar en annan karaktär, men där empatiska uttryck uteblir. Följande text finns i boken *Sagan om den lilla gråsparven* (Gardell & Jacobsson 2022):

Utdrag 12:

Ja men titta, sa pappan, men den stackaren har ju ingen holk. En sån tur att jag gjorde en alldeles ny så sent som igår.

Boken handlar om en gråsparv som blir utfrys av två andra fåglar och gråsparven får inte komma in i deras holkar. Gråsparven flyger till ett träd utan holk och övernattar där. Morgonen därpå ser en pappa och två små barn att gråsparven saknar holk, vilket syns i utdrag 12. Texten antyder att pappan tycker synd om fågeln, men anledningen till detta uteblir i texten. Den tillhörande bilden till utdrag 12 är helt svart och visar hur pappan och barnen tittar mot trädet där gråsparven bor. Färger kan vara uttryck för känslor (Nikolajeva 2000), vilket gör att den svarta färgen kan antyda det dystra och sorgsna i bilden och att pappan tycker synd om gråsparven. Genom samspelet mellan bild och text kan det skapas ett känslomässigt engagemang och ordens betydelse kan förstärkas i bild (ibid.). I denna scen saknas ett uttryck för känslomässig och kognitiv förståelse i text, medan bilden ensam indikerar känsloläget.

Widhes (2022) studie visar att handling och konflikt i böcker bjuder in till känslor, engagemang, avståndstagande och empati. De orättvisor som karaktären drabbas av upprör läsaren och ger läsaren möjlighet att känslomässigt förhålla sig till konflikter på ett nytt sätt i det verkliga livet. Hur konflikter och dess lösningar skildras kan uppmana läsaren till självreflektion och etiska överväganden samt ge läsaren ökad förståelse för sig själv och omvärlden. En bok som innefattar konflikter är *Williams bråkiga kompisar* (Rydell & Eriksson 2018) där följande text återfinns:

Utdrag 13:

Caroline ångrar att hon drog i brädan. Tänk om Alan hade trillat omkull. [...]

- Det var dumt att bråka, säger Caroline. Förlåt!

Denna bok handlar om att Williams kompisar Caroline och Alan bråkar om vem som ska få en bräda. Caroline och Alan drar åt varsitt håll i brädan, Alan mister greppet och får en flisa i handen och Caroline får brädan och går iväg. William står och tittar på när kompisarna bråkar. Efter bråket beskrivs att de inblandade ångrar att de bråkade och inser att bråket kunde slutat värre. Det är i detta sammanhang som utdrag 13 återfinns. I scenen blir kompisarna sams, men ett empatiskt uttryck i samband med att de säger förlåt uteblir.

Hur uppmanar bokens innehåll läsaren till perspektivtagande?

När vi analyserade materialet förväntade vi oss att hitta text och bild där empati uttrycks hos en enskild karaktär eller mellan karaktärer i berättelsen. De scener vi däremot analyserar i denna frågeställning är frågor i slutet av berättelsen som riktar sig mot läsaren. Dessa böcker bjuder in läsaren som aktiv medskapare av berättelsen, då texten uppmanar till perspektivtagande genom instruktioner till läsaren att själv välja hur berättelsen utvecklas och hur karaktärerna beter sig. Det val som läsaren gör blir slutet på berättelsen. I analysen kommer vi endast analysera innehållet och hur detta kan tolkas och inte tänkbara reaktioner hos läsaren. I förhållande till vårt syfte är dessa scener relevanta att lyfta fram då den avslutande frågeställningen kan tolkas som att berättelsen i sin helhet uppmanar till perspektivtagande och empati.

Som avslutande frågeställning på berättelsen

I två av böckerna beskrivs hur en karaktär befinner sig i en utsatt situation och där läsaren i slutet får en fråga om hur situationen bör hanteras. Bilderböcker kan uppmana läsaren till perspektivtagande, då läsaren kan ta del av hur karaktärernas handlingar grundar sig i känslomässiga tillstånd och handlingen i boken inbjuder till känslor och engagemang (Svensson 2020; Widhe 2022). Ett exempel där läsaren uppmanas att ta ställning till hur karaktärerna ska agera är följande text med tillhörande bild:

Utdrag 14 (Bernstone & Gellner 2017):

Vad tycker du att Elof och ekorrarna i den skövlade skogen ska göra? Vad tycker du att Ella och ekorrarna i den levande skogen ska göra?

Bild 8. Läsaren uppmanas till perspektivtagande. Illustratör: Tilla Gellner

Detta uppslag finns i boken *Ella och Elof- vad gör vi nu?* (Bernstone & Gellner 2017). Som beskrivs i samband med utdrag 8, handlar boken om att Ella försöker hjälpa Elof och hans vänner som fått sin skog nedhuggen. Ellas vilja att hjälpa möter motstånd från en äldre ekorre som är negativt inställd till Elof och hans vänner. Efter en längre diskussion mellan Ella och andra ekorrar kommer utdrag 14 och bild 8 som avslutande uppslag i boken. Texten vänder sig direkt till läsaren och kan tolkas som att läsaren uppmanas till perspektivtagande. På bild 8 syns Elof till vänster på en stubbe där trädet är nedhugget. Hans ögonbryn och mun går nedåt medan han kliar sig i huvudet, vilket kan tolkas som att han funderar på hur han ska göra. Ella syns till höger på bilden vid ett icke nedhugget träd. Ellas mun och ögonbryn går nedåt och hennes blick är riktad mot Elof. Ögonen och munnen är det mest centrala i reflektionen av känslor, där nedåtgående mungipor kan vara uttryck för sorg (Nikolajeva 2014). Slappa armar som hänger vid sidan kan tolkas som uttryck för oro och nedstämdhet. Att Ellas blick är riktad mot Elof kan tolkas som ett uttryck för att Ella försöker leva sig in i hur Elof känner och uppleva den situation han är i. Hennes nedåtgående mun och armar som hänger längs kroppen kan tolkas som att hon är orolig för Elof och ledsen över hans situation. Att även Elofs mun och ögonbryn går nedåt förstärker det sorgsna känsloläget i bilden. Karaktärers storlek och placering på omslaget kan återge deras relation till andra karaktärer (ibid.). Det kan också vara ett uttryck för känslor där karaktärer som är placerade långt ner på sidan ute i kanten kan tolkas som ledsna och ensamma. På bild 8 är Ella och Elof små i förhållande till uppslagets helhet. De är också placerade långt ner och ute i kanten på varsin sida av uppslaget, vilket kan vara ett uttryck för att förmedla att båda karaktärerna känner sig ledsamma och ensamma: Elof då hans skog har blivit nedhuggen och Ella i hennes vilja att hjälpa Elof. Kåreland (2013) och Nikolajeva (2017) anser att bilderboken bygger på en samverkan mellan bild och text, vilken skapar en större upplevelse av boken och möjliggör en djupare förståelse. Att det i bild 8 finns två situationer för läsaren att ta hänsyn till förstärks genom att det i text finns en fråga för varje karaktärs situation. På detta uppslag förmedlar text och bild båda ett liknande budskap, samtidigt som de har olika funktion där texten ställer frågan medan bilden förmedlar det känsloläget.

Ytterligare ett exempel där läsaren uppmanas att ta ställning finns i boken *Sagan om den lilla gråsparven* (Gardell & Jacobsson 2022):

Utdrag 15:

Gråsparven kan nu antingen säga: "Far och flyg och kom aldrig tillbaka för ni var så elaka mot mig förut!" Eller också kan han säga: "Tjilp tjilp, tjilp", vilket betyder ungefär: "Välkomna hit och ta för er! Jag är så glad om jag kan få bjuda på det som jag har". Vad tycker du att gråsparven ska göra?

Som beskrivs i utdrag 12 handlar boken om en gråsparv som blir utfrysad av två andra fåglar. Gråsparven får inte övernatta hos de andra fåglarna utan sover ensam i ett träd utan holk. Det träd som gråsparven bosätter sig i visar sig vara ett körsbärsträd som senare bär frukt, vilken de andra fåglarna vill ta del av. Utdrag 15 är det sista uppslaget i boken och kan tolkas som att läsaren uppmanas att sätta sig in i gråsparvens situation och om gråsparven ska vara förstående mot de andra fåglarna eller inte.

Empati eller anpassningsstrategi?

Liksom Svensson (2020) har även vi funnit flera exempel på perspektivtagande i bilderböckerna. I de flesta fall har vi tolkat detta perspektivtagande som en del av empati, men i boken *Den arge* (Dahle & Nyhus 2009) anser vi att perspektivtagandet sker av en annan anledning. Nedanstående exempel visar på hur icke empatiska former av perspektivtagande kan synliggöras i bilderböcker för barn, och i förhållande till vårt syfte visar exemplet på hur vi avgränsar begreppet empati. Boken handlar om våld i nära relation där barn är närvarande och är på så sätt relevant i samband med socialt arbete.

Utdrag 16:

Är pappa lugn nu? Är pappa glad? Är pappa arg? (Dahle & Nyhus 2009)

Varför är pappa så arg? Tänker Boj (Dahle & Nyhus 2009)

Boken handlar om pojken Boj som kontinuerligt läser av sin pappas känslor för att avgöra när pappan kommer att bli arg, då pappan blir våldsam i samband med denna känsla. Boj lever sig

in i pappans inre värld, men inte endast för att förstå hur pappan känner utan också för att veta när han ska ta skydd på sitt rum. Vi gör tolkningen att detta perspektivtagande inte görs utifrån att Boj gestaltas empatisera med pappan, utan snarare som en form av anpassningsstrategi eller försvarsmekanism. Boken om Boj skiljer sig från övriga bilderböcker i vår studie.

Slutdiskussion

Sammanfattningsvis har vi i denna studie gjort en kvalitativ innehållsanalys av text och bild i bilderböcker. Syftet har varit att undersöka hur empati framställs mellan karaktärer i svenska bilderböcker riktade mot barn i åldern 3-6 år. De frågeställningar vi har utgått ifrån är följande: Hur uttrycks empati hos en enskild karaktär? Hur uttrycks empati mellan karaktärer? Vilka mediala verktyg används för att skildra empati i boken? Hur uppmanar bokens innehåll läsaren till att känna empati med karaktärerna? Våra resultat visar att empati hos en enskild karaktär tar sig uttryck som en empatisk explicit tankeprocess och en empatisk implicit tankeprocess. Den explicita tankeprocessen synliggörs då en karaktär diskuterar med en annan karaktär, hur de kan hjälpa en tredje karaktär, medan den implicita tankeprocessen synliggörs genom att en karaktär tar hänsyn till en annan karaktärs känslor eller upplevelser. I likhet med Dalys (2021) studie, visar vår studie att berättelsen i sin helhet blir viktig för att förstå hur en enskild karaktär känner och hur karaktärer känner för andra karaktärer. I ett flertal böcker anser vi att det empatiska uttrycket antingen är otydligt eller uteblir.

Empati mellan karaktärer tar sig uttryck genom dialog eller handling. I likhet med Widhes (2022) studie visar vår studie att konflikter i böcker kan visa på förändrade relationer, samtidigt som de bjuder in till både känslor och empati. Empati i dialog synliggörs i flertalet böcker och i denna dialog ställer en karaktär konkreta frågor till en annan karaktär för att stämna av om den uppfattar den andra karaktärens tankar, känslor och upplevelser rätt. Detta synliggör att empati är möjlig att tolka som en process och innehåller en kommunikativ aspekt. I handling synliggörs empati genom en hjälpande handling från en karaktär gentemot en annan karaktär. Typen av handling varierar och det kan vara att be en annan karaktär göra något som skulle hjälpa, omhändertagande handling genom att finnas närvarande hos karaktären eller att karaktären gör något konkret för att hjälpa till. Några böcker beskriver bråk eller konflikter i handlingen, men där empatiska uttryck i samband med att de säger förlåt uteblir. Det finns också böcker där en karaktär tröstar en annan karaktär, men där empatiska uttryck är otydliga eller helt uteblir. Med tanke på vikten av att utveckla en god empatisk förmåga, som vi redogjort för i studien, hade vi önskat se tydligare uttryck för empati i flera av böckerna. Jämfört med tidigare studier (Daly 2021; Svensson 2022; Widhe 2022) visar vårt resultat hur empati konkret tar sig uttryck hos karaktärerna i boken och inte endast genom samspel mellan text och bild.

Empatin i böckerna tar sig uttryck i både bild och text. I de flesta böckerna synliggörs empati genom text och i vissa böcker med hjälp av metaforer. I ett mindre antal böcker synliggörs empati i både text och bild där dessa samspelar med varandra. Detta är en likhet med resultaten från studier av Svensson (2022), Widhe (2022) och Daly (2021). Texten visar främst den kognitiva processen där karaktären försöker förstå motparten, medan bilderna förmedlar det känslomässiga. Känslor och empati i bilder förmedlas genom karaktärernas ansiktsuttryck, gester, färger och kroppsspråk. I en bok förmedlas empati endast genom bilder, då karaktären är omhändertagande på bilden utan tillhörande text som beskriver detta. Vår studie visar också, i likhet med Svensson (2022), att bilderböcker kan uppmuntra läsaren till perspektivtagande. I två av böcker bjuds läsaren in som aktiv medskapare av berättelsen, då texten uppmanar till perspektivtagande genom instruktioner till läsaren att själv välja hur berättelsen utvecklas och hur karaktärerna ska bete sig. När barnet kan frånga sina egna erfarenheter och upplevelser, och sätta sig in i karaktärens situation och upplevelse, möjliggörs förmågan till perspektivtagande och att känna empati (Nikolajeva 2017).

Då vårt resultat visar hur det är möjligt att förstå och hjälpa människor för att visa empati kan böcker som de vi studerat, möjligen användas som utgångspunkt av professionella för att samtala med barn om interaktion och samspel. Detta skulle kunna bidra till att gynna barns empatiska utveckling. En begränsning med vår studie är att analysen gjorts utifrån hur vi som vuxna förstår olika uttryck för empati i böckerna. För att kunna avgöra om dessa bilderböcker kan uppmuntra till empati hos barn behöver bilderböckerna studeras i samband med barn som deltagare. Det är också möjligt att det finns böcker på biblioteket som var utlånade vid den tidpunkt vi gjorde urvalet och att dessa hade förändrat resultatet. En utmaning under arbetet var att hitta användbara teorier och begrepp eftersom de litteraturteorier som studerar innehållet i böcker främst fokuserar på textens uppbyggnad, berättelsens uppbyggnad eller hur karaktärerna beskrivs. Av de teorier som vanligen används i analys av sociala frågor är det få teorier som använts i analys av bilderböcker. I framtida studier vore det intressant att utforska hur barn reagerar på scener som vi i denna studie anser skildrar empati eller hur barn jämför verkliga upplevelser med det som beskrivs i boken.

Referenslista

Angelöw, Bosse, Thom Jonsson & Jonas Stier (2015) *Introduktion till socialpsykologi*. Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur

Blumer, Herbert (1986) *Symbolic interactionism: perspective and method*. Berkley & Los Angeles: University of California Press

Bohlin, Henrik (2013) Inledning: den mångsidiga empatin. I: Henrik Bohlin & Jakob Eklund (red.) *Empati - teoretiska och praktiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Boktugg (2022) *Annie H. Einarsrud debuterar med barnbok om bröstcancer* [<https://www.boktugg.se/2022/04/04/annie-h-einarsrud-debuterar-med-barnbok-om-brostdancer/> hämtad 2024-01-16]

Boréus, Kristina (2022) *Texter i vardag och samhälle*. I: Göran Ahrne & Peter Svensson. *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3 uppl. Malmö: Liber

Carrol M., Stacey & Katherine C. Rose (2016) Role and Image of Nursing in Children's Literature: A Qualitative Media Analysis. *Journal of Pediatric Nursing*. 31: 141-151

Cavallius, Gustaf (1977) *Bilderbok och bildanalys*. I: Lena Fridell (red.) *Bilden i barnboken*. Göteborg: Stegeland's

Daly, Nicola (2021) Kittens, Blankets and Seaweed: Developing Empathy in Relation to Language Learning via Children's Picturebooks. *Children's Literature in Education*, 52: 20-35

Eklund, Jakob (2013) *Samtida forskning om empati i psykologi*. I: Henrik Bohlin & Jakob Eklund (red.) *Empati - teoretiska och praktiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Eldén, Sara (2020) *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur

Einhorn, Stefan (2013) Förord. I: Henrik Bohlin & Jakob Eklund (red.) *Empati - teoretiska och praktiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur

Familjehemmet (2020) *Ny barnbok med fokus på traumasymptom* [<https://www.familjehemmet.se/artiklar/ny-barnbok-med-fokus-paa-traumasymptom/> hämtad 2024-01-16]

Habilitering (2023) *Anpassa böcker för att underlätta bokläsning* [<https://www.habilitering.se/fakta-och-rad/material-att-ladda-ner---sok-sjalv/anpassa-bocker-f-or-att-underlatta-lasning/> hämtad 2024-01-16]

Hope, Julia (2008) "One Day We Had to Run": The Development of the Refugee Identity in Children's Literature and its Function in Education. *Children's Literature in Education*, 39: 295-304

Hwang, Philip & Björn Nilsson (2011) *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Natur och kultur

Iordanou, Christiana & Karen Mattock (2022) Where the Wild Things Are: understanding of emotions in a picture book. *International Journal of Primary, Elementary and Early Years Education*, 50(5): 627-639

Isaksson, Joakim (2021) Riktad kvalitativ innehållsanalys. I: Gunilla Klingberg & Ulrika Hallberg (red). *Kvalitativa metoder - helt enkelt!*. Lund: Studentlitteratur

Karolinska (2021) *Nya barnböcker och film ska stötta i samtal om hiv* [<https://www.karolinska.se/om-oss/centrala-nyheter/2021/09/nya-barnbocker-och-film-ska-stotta-i-samtal-om-hiv/> hämtad 2024-01-16]

Kåreland, Lena (2013) *Barnboken i samhället*. Lund: Studentlitteratur

Mead, George H. (1976) *Medvetandet, jaget och samhället*. Lund: Argos

Månsson, Per (2004) Socialpsykologi- tunneln som aldrig blir färdig? *Sociologisk Forskning*, 4: 11-17

- Nathania, Eloisa, Kindah Mahdiyyah, Kamila Ratu Chaidir, Yudi Reza Pahlavi & Tjhin Wiguna (2020) The Relationship between Empathy, Prosocial Behavior, Peer Relationships, and Emotional Problems in Elementary Schoolchildren in Indonesia. *Journal of Natural Science, Biology and Medicine*, 10: 118-122
- Netz, Hadar & Ron Kuzar (2020) Entanglement and feminist agency in picture books. *Gender and Language*, 14(4): 386-408
- Nikolajeva, Maria (2017) *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur
- Nikolajeva, Maria (2000) *Bilderbokens pusselbitar*. Lund: Studentlitteratur
- Nikolajeva, Maria (2018) Emotional literacy. I: Bettina Kümmerling-Meibauer (red.) *The Routledge companion to Picturebooks*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Nikolajeva, Maria (2014) Emotion ekphrasis: representation of emotions in children's picturebooks. I: David Machin (red.) *Visual Communication*. Vol. 4. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH
- ORU (2021) *Ny bok ska hjälpa små barn att prata om sorg och starka känslor* [<https://www.oru.se/nyheter/nyhetsarkiv/nyhetsarkiv-2021/ny-bok-ska-hjalpa-sma-barn-att-prata-om-sorg-och-starka-kanslor/> hämtad 2024-01-16]
- Perrotta, Rosalba (2020) Definition of the Situation – a Misunderstood and Undervalued Concept. The Contribution of Literature. *Italian Sociological Review*, 10(2S): 383-395
- Rogers, Carl (1975) Empathic - an unappreciated way of being. *The Counseling Psychologist*, 5: 2-10
- Rose, Elisabeth, Simone Lehl, Susanne Ebert & Sabine Weinert (2018) Long-Term Relations Between Children's Language, the Home Literacy Environment, and Socioemotional Development From Ages 3 to 8. *Early Education and Development*, 29(3): 342-356.
- Rydgren, Jens (2015) Hans Christian Andersen - Konformitet och pluralistisk ignorans. I: Christofer Edling & Jens Rydgren (red.) *Sociologi genom litteratur*. Lund: Arkiv förlag

Sahlgrenskaliniv (2023) *Hallå där, Linda Gustafsson!*
[<https://sahlgrenskaliniv.se/halla-dar-linda-gustafsson-2/> hämtad 2024-01-16]
SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*

Svensson, Birgitta (2020) The enacting of emotions in two picture books: Interpretations through a multimodal discourse analysis. *International Journal of Language Studies*, 14(2): 1-18

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2022) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Göran Ahrne & Peter Svensson. *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Sveriges radio (2011) *Unika barnböcker väcker intresse*
[<https://sverigesradio.se/artikel/4347145> hämtad 2024-01-16]

Sverrisson, Árni (2022) Visuell metodik. I: kvalitativa metoder. I: Göran Ahrne & Peter Svensson. *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Trost, Jan & Irene Levin (2018) *Att förstå vardagen: med utgångspunkt i symbolisk interaktionism*. Lund: Studentlitteratur

Van Hazebroek, Babette C. M., Tjeert Olthof & Frits A. Goossens (2017) Predicting Aggression in Adolescence: The Interrelation Between (a Lack of) Social Goals. *Aggressive behaviour*, 43: 204-214

Van Zonneveld, Lisette, Evelien Platje, Leo de Sonnevill, Stephanie van Goozen & Hanna Swaab (2017) Affective empathy, cognitive empathy and social attention in children at high risk of criminal behaviour. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(8): 913-921

Vetenskapsrådet (2017) *God forskningssed*
[<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html> hämtad 2023-12-15]

Widhe, Olle (2022) "Tänk om Egon tar min cykel": Konflikten som estetisk-pedagogisk nod i Pija Lindenbaums bilderboksberättande. *Barnboken: Journal of Children's Literature Research*, 45

Wirth, Astrid, Simone C. Ehmig, Nadja Drescher, Sabrina Guffler & Frank Niklas (2020) Facets of the Early Home Literacy Environment and Children's Linguistic and Socioemotional Competencies. *Early Education and Development*, 31(6): 892-909.

Wiseman, M. Angela (2013) Summer's End and Sad Goodbyes: Children's Picturebooks About Death and Dying. *Children's Literature in Education*, 44: 1-14

Vårt urval av bilderböcker:

Bedford, David & Caroline Pedler (2010) *Lilla Björns stora tröja*. Örebro: Libris

Bernstone, Erika & Tilla Gellner (2017) *Ekorrarna Ella och Elof: vad gör vi nu?*. Lerum: Idus förlag

Brodin Murray, Kristina & Bettina Johansson (2011) *Varför gråter pappan?* Linköping: Olika förlag AB

Bosson Rydell, Marie (2018) *Williams bråkiga kompisar*. Lerum: Idus förlag

Cederstrand, Jesper & Clara Dackenberg (2023) *Att trösta ett monster*. Stockholm: Natur och kultur

Da Coll, Ivar (2016) *Stackars monster*. Danmark: Forlaget hjulet

Dahle, Gro & Svein Nyhus (2009) *Den arge*. Göteborg: Diadalos AB

Eriksson, Amanda (2002) *Askungen*. Stockholm: Bonnier Carlsen

Freedman, Claire & Kate Hindley (2016) *Oliver och Fläck*. Stockholm: Hippo bokförlag

Gardell, Jonas & Martin Jacobson (2022) *Sagan om den lilla gråsparven*. Stockholm: Rabén & Sjögren

Hansson, Anna & Maria Andersson Keusseyan (2016) *Lovisa och nötterna*. Riga: Idus

Haughton, Chris (2019) *Var inte rädd, lilla krabban*. Stockholm: Lilla Piratförlaget

Hellman, Magnus (2020) *Loke & Bea möter sandtrollet*. Helsingborg: Inubi

Härmälä, Anna (2011) *Du hör inte hit, Beiron*. Helsingfors: Schildts

Höglund, Anna (2018) *Mina och Kåge*. Stockholm: Alfabeta

Mendel-Hartvig, Åsa & Ane Gustavsson (2015) *Otis bråkar*. Stockholm: Natur och kultur

Moroni, Lisa (2021) *Kurran och Pigan på djupt vatten*. Stockholm: Bonnier Carlsen
Bokförlag

Wänblad, Mats & Per Gustavsson (2016) *Vad gör du om jag får en vän?* Stockholm: Lilla
Piratförlaget